

Міністерство освіти і науки України

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Історико-юридичний факультет

Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

Середня освіта (Історія)

014.03 Середня освіта (Історія)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

«СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: СТРУКТУРА І УЧАСНИКИ»

Студента РОЖКА РУСЛАНА МИКОЛАЙОВИЧА

Науковий керівник:

Кучменко Елеонора Миколаївна

Доктор історичних наук, професор

кафедри всесвітньої історії та

міжнародних відносин

Рецензент: доктор педагогічних наук,
професор

Козир А. В. _____

Рецензент: кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин

Давиденко Ю. М. _____

Допущено до захисту:

_____

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Ніжин - 2021

АНОТАЦІЯ

до дипломної роботи «Система європейської безпеки: структура і учасники»

Виходячи з актуальності дослідження, обґрунтовано вибір теми магістерської роботи, що характеризується ступенем знання питань, визначає цілі, завдання та методичні основи дослідження. Досліджено поняття, сутність і елементи сучасної системи європейської безпеки, розглянуто розвиток сучасної системи права європейської безпеки; визначено роль і місце міжнародних міжурядових організацій у становленні та розвитку європейської системи безпеки; досліджено проблеми забезпечення європейської безпеки.

Проаналізовано геополітичну модель глобальної безпеки (на прикладі ООН, ЄС і НАТО); розглянуто регіональну модель міжнародної безпеки (на прикладі АСЕАН, АС і СНД) та моделі міжнародної безпеки національного рівня; запропоновано стратегічні напрями реалізації безпекової політики України.

Ключові слова: міжнародна безпека, моделі міжнародної безпеки, національна безпека, співпраця, безпека, виклики, система європейської безпеки.

82 с., 1 рис., 5 дод., 80 джерел.

SUMMARY

to the master's thesis "European security system: structure and participants"

In the introduction, based on the relevance of the study, the choice of the topic of the master's thesis is substantiated, characterized by the degree of knowledge of issues, determines the goals, objectives and methodological foundations of the study. The first section examines the concept, essence and elements of the modern system of European security, considers the development of the modern system of European security law; the role and place of international intergovernmental organizations in

the formation and development of the European security system are determined; the problems of ensuring European security have been studied.

The second section analyzes the geopolitical model of global security (on the example of the UN, EU and NATO); the regional model of international security (on the example of ASEAN, AU and CIS) and the model of international security at the national level are considered; strategic directions of realization of security policy of Ukraine are offered.

Key words: international security, models of international security, national security, cooperation, security, challenges, European security system.

82 pp., 1 fig., 5 appendices, 80 sources.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

АТЦ - Антитерористичний центр

ГА ООН - Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй

ЄС - Європейський Союз

ЗМІ - Засоби масової інформації

ІДІЛ - Ісламською державою Іраку та Леванту

МАГАТЕ - Міжнародне агентство з атомної енергетики

НАТО - Організація Північноатлантичного договору

ОБСЄ - Організація безпеки і співробітництва в Європі

ОДКБ- Організація Договору про колективну безпеку

ООН - Організація Об'єднаних Націй

ПАРЄ - Парламентська Асамблея Ради Європи

РБ ООН - Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

СНД- Співдружність незалежних держав

СОТ- Світова організація торгівлі

ФАТФ - Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей

ПАТД - Превентивний антитерористичний досвід

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ	11
1.1 Поняття, сутність і елементи сучасної системи європейської безпеки.....	10
1.2 Розвиток сучасної системи права європейської безпеки	17
1.3 Роль і місце міжнародних міжурядових організацій у становленні і розвитку європейської системи безпеки.....	24
1.4 Проблеми забезпечення європейської безпеки.....	35
Висновки до першого розділу	45
РОЗДІЛ 2. МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВПЛИВ ЇХ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	46
2.1 Геополітична модель глобальної безпеки (на прикладі ООН, ЄС і НАТО) .	46
2.2 Регіональна модель міжнародної безпеки (на прикладі АСЕАН, АС і СНД) та моделі міжнародної безпеки національного рівня	50
2.3 Стратегічні напрями реалізації безпекової політики України.....	56
Висновки до другого розділу.....	64
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі формування системи міжнародних відносин система безпеки європейського регіону базується на апараті Європейського Союзу. Сам ЄС як регіональне утворення в першу чергу покладається на питання безпеки, тому дискусія щодо сутності цієї регіональної асоціації, тобто чи можна розглядати ЄС як організацію безпеки як регіональний комплекс безпеки (РКБ), стає цілком зрозумілим. Основним завданням Європейського Союзу на момент його створення (з часу існування Європейського співтовариства вугілля та сталі) було запобігання новій регіональній роздробленості в Європі та створення системи балансу сил, яка виявилася суперечливою.

Драматичний досвід ХХ століття, який включав дві світові війни, холодну війну та багато локальних конфліктів та війн, зіграв значну роль у підвищенні цінності та важливості безпеки. Під їх впливом концепція безпеки набула нових аспектів, викликавши переосмислення представниками світового співтовариства, особливо провідних країн, концептуального підходу до забезпечення безпеки.

Водночас питання безпеки були пов'язані з уявленнями про свободу та рівність у сфері міждержавних відносин, що ускладнювало інституційні структури та механізми безпеки, спрямовані на координацію діяльності представників світового співтовариства. Досвід безпеки виявив особливу важливість та відповідальність сталої політики провідних країн світу, прагнучи до ролі «виробників» концепцій безпеки та бути її гарантами.

В контексті глобальної трансформації з кінця ХХ століття до початку ХХІ століття, у постбіполярному світі надзвичайно зросла актуальність забезпечення завдань національної та міжнародної безпеки та необхідність переосмислення їх вирішення.

З появою концепції міжнародної безпеки не випадково новий аналог - європейська і навіть глобальна безпека - все частіше використовується в

політичному дискурсі. Ці категорії з'являються тому, що люди хочуть зрозуміти нові реалії світу. Оскільки країни, люди, суспільства та цивілізації стають все більш взаємозалежними, транснаціональні процеси стрімко розвиваються, а кількість глобальних проблем та ризиків зростає.

Як свідчить новий напрямок соціології ризиків, це ускладнює розв'язання питань безпеки та вносить невизначені фактори при оцінці умов безпеки. Визнано, що нові загрози та виклики XXI століття вимагають набагато ефективнішої стратегії міжнародної безпеки, як зазначено Генеральним секретарем ООН у 2005 році. У доповіді під назвою «В умовах більшої свободи - до безпеки, розвитку і дотримання прав людини для всіх». Зростаюча залученість держав до світових процесів разом зі збільшенням їхньої політичної та суспільної участі створює серйозні політичні, ідеологічні та прогностичні труднощі.

У роботах В.М. Кулагіна, А.В. Мальгіна, А.В. Торкунова, детально висвітлені теоретичні аспекти європейської безпеки: її види, механізми, способи підтримки. У 1990-ті роки у вітчизняній історіографії з'являються роботи, автори яких розглядають зміни, що відбулися в системі європейської безпеки. Увагу дослідників було зосереджено, перш за все, на вивченні нової структури світового порядку після закінчення холодної війни.

Комплексний підхід до аналізу проблем міжнародної безпеки розроблявся в роботах А.Г. Арбатова, А.Д. Воскресенського, С.А. Караганова, А.В. Кортунова, М.І. Салміна, Т.А. Шаклеїна та ін., які сприяли отриманню не тільки цікавих теоретично, а й політично значимих результатів. Природно, вітчизняні вчені-міжнародники, так само як і їхні закордонні колеги, звертають все більше уваги на питання, пов'язаних з виникненням нових викликів європейської безпеки.

Мета дослідження – Метою цієї роботи є розгляд такого поняття, як система європейської безпеки, структура та її учасники.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- дослідити поняття, сутність і елементи сучасної системи європейської безпеки;
- розглянути розвиток сучасної системи права європейської безпеки;
- визначити роль і місце міжнародних міжурядових організацій у становленні та розвитку європейської системи безпеки;
- дослідити проблеми забезпечення європейської безпеки;
- проаналізувати геополітичну модель глобальної безпеки (на прикладі ООН, ЄС і НАТО);
- розглянути регіональну модель міжнародної безпеки (на прикладі АСЕАН, АС і СНД) та моделі міжнародної безпеки національного рівня;
- запропонувати стратегічні напрями реалізації безпекової політики України.

Об'єктом дослідження - є система європейської безпеки.

Предметом дослідження - є система європейської безпеки: структура і учасники.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що нами вперше проведено комплексне дослідження системи європейської безпеки, її структури і учасників рамках якого вперше:

- досліджено поняття, сутність і елементи сучасної системи європейської безпеки;
- визначено розвиток сучасної системи права європейської безпеки;
- досліджено роль і місце міжнародних міжурядових організацій у становленні і розвитку європейської системи безпеки та проблеми забезпечення європейської безпеки;
- проаналізовано моделі міжнародної організації та вплив їх на формування національної безпеки України .

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що вона обґрунтовує концептуальні рамки і поняттєвий апарат аналізу європейської безпеки. Дослідження системи європейської безпеки має значення для конструювання соціально-політичних реальностей в рамках політичної науки.

Практична значущість обумовлена тим, що результати можуть бути використані при підготовці навчально-методичних матеріалів, читанні лекційних курсів з теорії політики, геополітики, політичної соціології, міжнародних відносин. Висновки роботи доцільно ввести в навчальні програми з проблем європейської безпеки.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну базу становлять загальнодержавні законодавчі і нормативно-правові документи, теоретико-методологічною основою вирішення поставлених у дипломному дослідженні завдань є праці вітчизняних та зарубіжних учених.

Апробація наукового дослідження. Основні положення й результати дослідження апробовано в наукових доповідях і повідомленнях на всеукраїнських науково-практичних конференціях:

Методи дослідження. Методологічну базу дослідження становить, насамперед системний метод дослідження, який дає можливість вивчати геополітику як організовану систему елементів, що складають її цілісність і не зводять дослідження до окремих елементів. Оскільки предметом аналізу є інтегрована цілісність елементів, історичних і політичних фактів, то постає завдання з'ясування засобів з'єднання елементів - структури системи. Для цього використовувався структурний метод дослідження. Історичний метод дослідження дав можливість вивчити політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку в конкретних взаємозв'язках з точки зору їх генезису і тенденцій розвитку в майбутньому.

Широко використовувався компаративістський метод, необхідний для порівняння різних геополітичних моделей розвитку з метою вивчення їх загальних рис і специфіки, пошуку оптимальних шляхів створення геополітичної стратегії України, вивчення досвіду, накопиченого іншими країнами, що дозволить уникнути небажаних помилок у визначенні українських геополітичних пріоритетів в сучасному світі. Також у роботі використані порівняльний, статистичний та соціологічний методи політичного дослідження.

Структура роботи. Магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. У роботі міститься 81 сторінок тексту, 1 рисунок. Список використаних джерел складається з 80 найменувань, 5 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Поняття, сутність і елементи сучасної системи європейської безпеки

Однією з найважливіших цілей світового співтовариства є забезпечення міжнародної безпеки. Протягом усієї історії людства терміни «війна» та «мир» використовувалися для обговорення питань, які зараз згруповані під термінами «міжнародна безпека».

У XVII ст. Г. Гроцій у своєму трактаті «Закон і війна і мир» виділив такі твердження: оскільки війни неможливо уникнути, вони повинні вестись відповідно до загальноприйнятих правил. Термін «безпека» почав вживатися після закінчення Першої світової війни, коли вперше у світі існував широкий консенсус щодо того, що війни стали настільки руйнівними, що запобігання війнам, завдання їх збереження, повинні стояти на першому плані у міжнародних зусиллях [1, с. 51-59].

Створення інституту міжнародної безпеки є початком довготривалого процесу докорінної зміни ставлення міжнародної спільноти до інституту війни. За словами В.М.Кулагіна, поняття міжнародної безпеки стало використовуватися в документах Ліги Націй, в тому числі у зв'язку з розвитком концепції колективної безпеки в Європі. З одного боку, він використовується як синонім традиційної концепції миру з війною чи без неї. З іншого боку, він передбачає широкий спектр сфер, включаючи укладення угод, формулювання правил, створення інститутів і процедур, що сприяють миру, а також протидію створенню умов, які можуть призвести до війни, зокрема, здатність «запобігти» війні.

Це завдання стало ще більш актуальним після руйнівної Другої світової війни, яка не зруйнувала, а зміцнила консенсус щодо необхідності розвитку

міжнародних інститутів безпеки, закликаючи до створення Організації Об'єднаних Націй.

У радянському військово-політичному словнику термін «безпека» поступово з'явився в міру активізації контактів із Заходом, головним чином у сфері контролю над озброєннями, а потім, коли Радянський Союз почав обговорювати такі категорії, як «політологія», «теорія міжнародних відносин» та багато інших.

Джерелом загрози є різні фактори, які містять і за певних умов виявляють шкідливі властивості. За своїм походженням такі джерела загроз можуть бути природного, антропогенного та соціального походження.

Загроза - це найбільш безпосередня форма загрози або поєднання різних причин, які зачіпають інтереси громадян, суспільства та держави, національні цінності та спосіб життя. Крім того, фактори безпеки, які запобігають та протидіють виникненню загроз та ризиків [2, с. 65].

Європейська (міжнародна) безпека - це система міжнародних відносин, заснована на дотриманні всіма державами загальноприйнятих принципів і норм міжнародного права, що виключає вирішення суперечок та розбіжностей між ними силою чи загрозою.

До принципів міжнародної безпеки відносяться:

- підтвердження мирного співіснування як універсального принципу міждержавних відносин;
- гарантування однакової безпеки для всіх держав;
- створення ефективних гарантій у військовій, політичній, економічній та гуманітарній сферах;
- запобігання перегонів озброєнь у космосі;
- припинення всіх випробувань ядерної зброї та їх повна ліквідація;
- розпуск військових груп;
- беззаперечна повага до суверенних прав кожної нації;

- справедливе політичне вирішення міжнародних криз та регіональних конфліктів;
- зміцнення довіри між державами;
- розробка ефективних методів запобігання міжнародному тероризму;
- виключення геноциду, апартеїду, виникнення фашизму;
- виключення з міжнародної практики всіх форм дискримінації, відмова від економічних блокад і санкцій (без рекомендації світового співтовариства);
- встановлення нового економічного порядку, що забезпечує рівну економічну безпеку для всіх держав [4, с. 15].

Невід’ємною частиною міжнародної безпеки є ефективне функціонування механізму колективної безпеки, закріпленого в Статуті ООН.

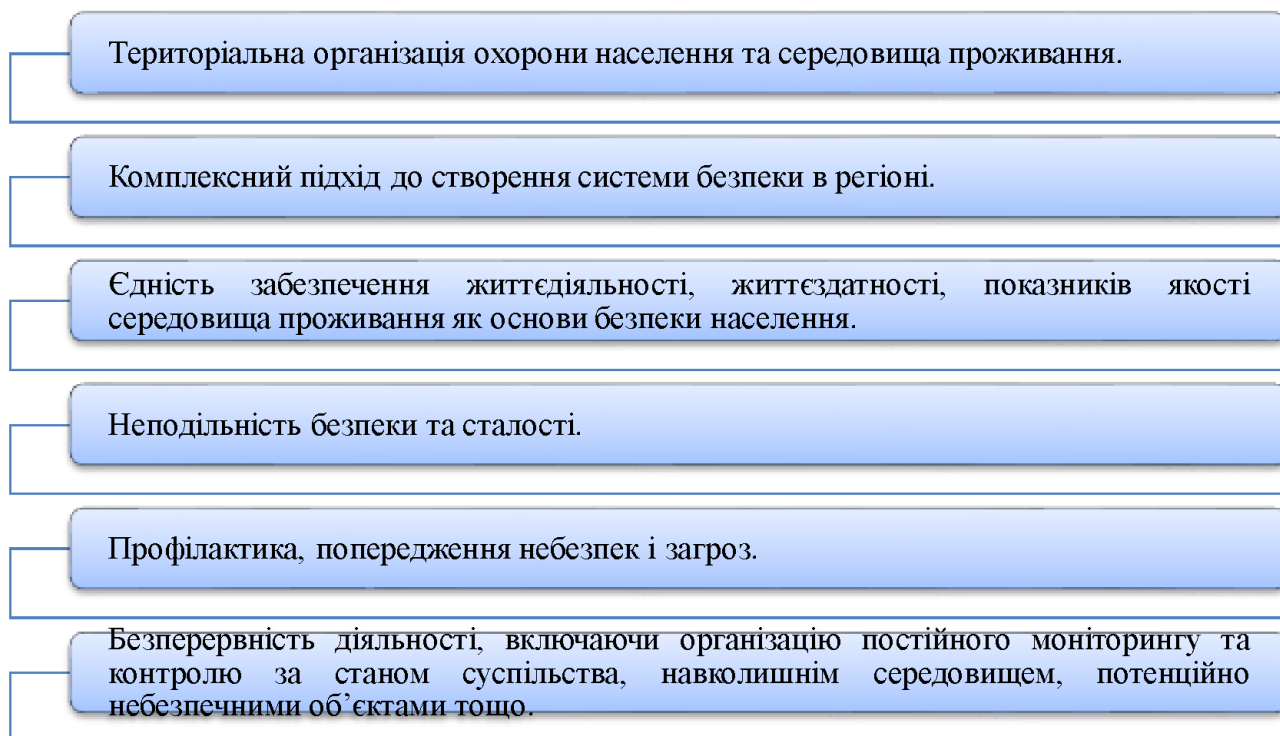
У найзагальнішому вигляді сучасне розуміння міжнародної безпеки було сформульоване при створенні Організації Об’єднаних Націй у першій статті Статуту цієї організації, яка визначає її основне завдання: *«1. Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загроз миру та для припинення актів агресії чи інших порушень миру та вжиття мирних заходів відповідно до принципів справедливості та міжнародних законів, які можуть призвести до порушення миру»* [44, с. 45].

За просторово-географічною взаємодією суспільних організацій розрізняють кілька відносно самостійних рівнів безпеки: глобальну, регіональну, національну (державну) безпеку. Національна безпека включає захист усієї сукупності національних інтересів — політичних, соціальних, економічних, військових, екологічних, культурних, духовних, інтелектуальних. У будь-якому випадку, це вимагає спеціальних методів і залучення відповідних державних органів, сил і коштів. У свою чергу національна безпека поділяється на державну, місцеву (регіональну) та приватну (компанії та фізичні особи).

Оскільки життя людей відбувається в різних сферах і в кожній з них можуть діяти несприятливі фактори, безпека постає як багатовимірна та багатогранна ознака. Бурлаков В. А. за змістом (сфери прояву та переваги) міжнародна та національна безпека поділяється на політичну, економічну, технологічну, військову, екологічну, інформаційну, соціальну, правову, культурну, інтелектуальну, демографічну, генетичну, психологічну та інші.

Регіональна безпека - стан відносин між соціально-територіальною громадою населення, сформованим відповідно до адміністративно-територіального поділу держави або групи держав у складі або між ними на мікро (населений пункт, район, область), макро - (країна, група країн) та проміжні населені пункти, райони, регіони країни, групи країн), де забезпечується частина безпеки більш загальної (національної, міжнародної) системи [30, С. 75].

Регіональна безпека реалізується на основі ряду основних принципів див рис. 1.1.

Рис. 1.1 Основні принципи регіональної безпеки

Джерело: створено автором за даними [9, с. 114]

Безпека окремого регіону не може існувати повноцінно. Його надійні гарантії можна отримати лише в рамках більш загального адміністративно-територіального устрою.

Водночас безпека іноді складається з безпеки деталей, що своєю чергою реалізується завдяки безпеці цих деталей. Саме на регіональному рівні закладено основу для широкого кола країн та міждержавних утворень, національної безпеки, їх взаємодії з навколишнім середовищем та сталої роботи регіональних утворень найкращим і стабільним чином.

Безпека значною мірою визначається лише негативно - як відсутність загроз або здатність ефективно протидіяти та запобігати потенційній загрозі. Багато вчених пропонують послабити поняття «стабільність» та «безпека». На їхню думку, стабільність - це ритм життя систем, їх пульсація, конфлікт позитивних і негативних факторів розвитку без виходу за межі дозволеного, за винятком спілкування в конфліктній ситуації (наприклад, поза законом). Безпека - це і межі допустимого, і можливість відновлення системи до стану стабільного, сталого розвитку [20, с. 45].

На початку XXI століття, великі країни провели масштабні реформи у збройних силах деяких країн, щоб адаптувати їх до антитерористичних, антипартиїних та миротворчих операцій. Однак більшість національних збройних сил все ще є силою і засобом для початку міждержавних воєн. Продовження міждомовної модернізації озброєнь, якщо не конкуренція, вказує на те, що «дилема безпеки» між країнами все ще існує значною мірою.

Незважаючи на те, що вони змушені об'єднуватись і заштовхувати конкуренцію за лаштунки перед «новими загрозами», поширеними в багатьох країнах, ступінь єдності на основі цих причин не слід перебільшувати. Тому держава все ще є потенційним носієм «старої загрози» міждержавної конкуренції.

Держава, по суті, як і раніше є монопольною організацією, що має справу з «новими» і «старими» загрозами. Але держава все ще є єдиним законним носієм політичного насильства. Крім того, останнім часом роль національних

держав у сфері безпеки зростає. Особливо це стосується систем внутрішньої безпеки, які потребують посилення проти «нових загроз» або вторгнень під приводами. Визнання того, що слабкі та невдалі країни є осередками «нових загроз», зміцнення або відновлення свого національного статусу є одним із найважливіших орієнтирів на шляху до глобальної безпеки сьогодні.

На рубежі століть у сфері безпеки з'явилося нове явище-масштабне вторгнення у військову та політичну безпеку нових недержавних суб'єктів (та суміжних сфер, розширення сфери безпеки) та зміна ролей. Національна держава. Водночас оскільки це поле містить невійськові глобальні загрози, питання безпеки розширюються. Вони продовжують привертати увагу окремих країн та всього міжнародного співтовариства, але вони значно відстають від існуючих у сферах військової та політичної безпеки [23, с. 300].

Це тому, що традиційно вперше підкреслювалася концепція міжнародної безпеки, іноді лише у сфері відносин безпеки між країнами. Враховуючи, що в умовах сучасної глобальної взаємодії та взаємозалежності з націями, недержавні суб'єкти стають все активнішими суб'єктами. Ми повинні розглядати глобальну безпеку як область, яка забезпечує життєво важливі інтереси всього людства як цілої нації та групи націй.

Наприклад, поняття «загальної безпеки» (commonsecurity), як протилежності стратегії стримування «Загальна безпека» належить до довгострокових зобов'язань держав, які враховують проблеми безпеки інших держав, а також до спільної роботи в різних сферах, щоб максимально збільшити ступінь взаємозалежності між державами. Інше поняття - поняття «загальної та колективної оборони». Воно стосується колективного захисту членів спільноти безпеки (наприклад, НАТО та ОВД) від зовнішньої агресії.

Нарешті, у 1970 роках з'явилися концепції «всеохоплюючої безпеки» чи «загальної безпеки», які розглядалися як альтернатива національній безпеці та спосіб створення нової та широкої основи співпраці у стабілізуючому середовищі міжнародної системи. Всебічна та / або загальна безпека - це багатовимірне явище: воно зосереджується не тільки на політичних та

дипломатичних суперечках (які часто призводять до конфліктів), а й на таких факторах, як недорозвинена економіка, торговельні конфлікти, неконтрольовані переміщення населення, навколишнє середовище, торгівля наркотиками, тероризм та права людини [24, с. 11].

Таким чином, міжнародна безпека - це система міжнародних відносин, заснована на дотриманні всіма суб'єктами міжнародних відносин загально визнаних норм і принципів міжнародного права і виключає вирішення спорів і суперечок щодо використання або загрози її використання. Остання чверть століття минулого і початок нового століття характеризуються поступовим збільшенням кількості техногенних, соціально-економічних, екологічних та інших криз різного типу і рівня.

У сучасній літературі з міжнародних відносин єдине коротке визначення терміну «міжнародна безпека» досі не розроблено. У міжнародній безпеці традиційно розрізняють військовий та невійськовий аспекти. У самій країні створюються невійськові фактори безпеки. До них належать стан економіки та фінансів, природне середовище; здоров'я та освіта населення; показники продовольчої та енергозабезпеченості; розвиток науки та нових технологій; політична поведінка та форми діяльності недержавних учасників міжнародних відносин тощо. Однак ці загрози, що належать до цієї групи, ще не досягли рангу пріоритетних у порядку денному міжнародної військово-політичної безпеки, який займають військові загрози.

Військові привертають увагу до проблеми тероризму, загрози розповсюдження ядерної зброї, проблеми внутрішніх збройних конфліктів та загрози інформаційній безпеці.

1.2 Розвиток сучасної системи права європейської безпеки

Міжнародне право не є раз і назавжди системою, вона перебуває в постійному динамічному розвитку, оскільки коло відносин між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Створюються нові галузі

міжнародного права та змінюється зміст уже створених галузей. Право на міжнародну безпеку у вітчизняній та зарубіжній доктрині різними дослідниками визначають по-різному. В основному відмінності стосуються різного розуміння безпеки, а отже, і предмета цієї сфери регулювання.

У міжнародних відносинах (і міжнародному праві) міжнародна безпека в традиційній парадигмі сприймалася як збереження миру і створення умов для безпечного існування держави, а «право міжнародної безпеки має своїм об'єктом міжнародні відносини, пов'язані із застосуванням сили. і мир» [25, с. 202].

При цьому міжнародна безпека розглядається як «світопорядок, в якому створені сприятливі міжнародні умови для вільного розвитку держав та інших суб'єктів міжнародного права» [26, с. 103].

Водночас право міжнародної безпеки розглядається і в широкому сенсі. Так, в підручнику під редакцією Г. М. Мелкова зазначається: *«Право міжнародної безпеки в широкому сенсі - це сукупність загальновизнаних і спеціальних (галузевих) принципів і норм, спрямованих на підтримання миру і міжнародної безпеки, припинення актів агресії, забезпечення політичної, військової, економічної, екологічної, продовольчої, інформаційної та інших видів безпеки держав, а також політичної, економічної та соціальної стабільності у світі; у вузькому сенсі - це сукупність загальновизнаних і спеціальних (галузевих) принципів і норм, спрямованих на забезпечення військово-політичної безпеки держав, запобігання виникненню війни та швидке й ефективне припинення актів агресії в будь-яких районах світу»*[34, с. 800].

Предмет права міжнародної безпеки - відносини між суб'єктами міжнародного права у сфері безпеки - постійно розширюється разом із збільшенням масштабів загроз міжнародній безпеці. Такі загрози можна розділити на військові та невійськові.

Військові загрози включають:

- міжнародні та неміжнародні конфлікти;
- агресія;

- створення нових видів зброї;
- розповсюдження окремих видів зброї та можливе надходження їх до терористичних організацій;
- міжнародний тероризм та міжнародний збройний екстремізм тощо.

Невійськові загрози включають:

- неконтрольована міграція;
- стихійні лиха та катастрофи;
- епідемії, пандемії;
- продовольчі проблеми;
- енергія та ресурси тощо [35, с. 10].

Вважаємо, що система права міжнародної безпеки включає в себе дві підсистеми, взаємопов'язані, але все ж мають різні об'єкти регулювання. В основу такого поділу, між іншим види загроз міжнародній безпеці.

Отже, вважаємо, що систему права міжнародної безпеки утворюють:

- міжнародно-правове регулювання військової діяльності держав (забезпечення миру);
- міжнародно-правове регулювання невійськової діяльності держав, спрямованої на ліквідацію невійськових загроз міжнародній безпеці.

У праві забезпечення миру можна виділити наступні інститути:

- інститут застосування сили;
- інститут роззброєння і контролю над озброєннями
- інститут нерозповсюдження ядерної зброї (в силу виняткової важливості даних норм ми виділили їх в окремий інститут, хоча, безумовно, він є частиною інституту роззброєння і контролю над озброєннями);
- інститут заходів довіри;
- інститут нейтралітету;
- інститут міжнародної протидії збройного екстремізму (тероризму).

Архітектура міжнародної безпеки базується насамперед на дотриманні основоположних принципів міжнародного права. Можна зробити висновок, що

регулювання сучасних міжнародних відносин часто базується на нових концепціях і доктринах, які суперечать визнаним фундаментальним принципам міжнародного права, спотворюють їх сутність, змінюють системні основи міжнародного права та права міжнародної безпеки [36, с. 51-59].

Так, є деякі протиріччя:

- принцип суверенної рівності та концепція юридичного обмеження суверенітету;
- принцип заборони застосування сили та розширення бази для застосування сили (включаючи збройну силу).

Розбіжності між державами щодо визначення агресії у світлі сучасних реалій дозволили державам довільно тлумачити поняття «самооборона» та застосовувати силу, широко трактуючи ст. 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Традиційно до галузевих принципів права міжнародної безпеки належать: [38].

- принцип рівної безпеки. Цей принцип закріплений у міжнародно-правових актах та підтверджений у національних правових актах;
- принцип неподільності безпеки;
- принцип заподіяння шкоди безпеці інших країн.

Досить спірною видається позиція, згідно з якою галузевим принципом права міжнародної безпеки є принцип роззброєння. Погодимося з тими дослідниками, які вважають, що роззброєння не може розглядатися в якості принципу, оскільки відсутні критерії правового принципу. Водночас з упевненістю констатувати, що в сучасному міжнародному праві сформувався принцип обмеження озброєнь і контролю над ними.

Крім того, серед спеціальних принципів називають також:

- принцип балансу інтересів;
- принцип достатності [39, с. 301].

Вважаємо, що нині формується новий принцип права міжнародної безпеки - принцип надання допомоги щодо захисту (принцип захисту) від терористичних дій, що загрожують суверенітету держави. Події в Сирії (2015 року і далі) продемонстрували, що дії терористичного угруповання Даіши настільки серйозно загрозували суверенітету держави, що без підтримки інших держав Сирія могла б втратити свою незалежність. При наданні допомоги в боротьбі з міжнародним тероризмом стало можливе застосування збройних сил іноземних держав. Такі дії правомірні в тому випадку, якщо вони здійснюються на прохання держави, на території якого проходять подібні операції.

Однак виникає питання: чи можуть бути долучені збройні сили іноземних держав без мандата ООН у разі загрози міжнародному миру за відсутності згоди держави, на території якого формуються, здійснюють бойові дії терористичні організації?

Зміна концептів права міжнародної безпеки пов'язано з розширенням об'єктів захисту. Традиційно об'єктом захисту розглядалося держава, і право міжнародної безпеки формувалося як міждержавне право, метою якого було створення такої системи міжнародних відносин, при якій були відсутні б або були б мінімізовані загрози існуванню всіх держав [40, с. 60].

Нині до об'єктів захисту стали відносити народи та особистість. Нові концепції міжнародної безпеки пов'язані з положенням особистості. Одна з них пов'язана з ім'ям міністра закордонних справ Канади Ллойда Ексуорсі та відома як «доктрина Ексуорсі» («Axworthy doctrine»), яку він виклав в ряді своїх робіт. Ексуорсі вважав, що після закінчення холодної війни міжнародні відносини вимагали «нової парадигми зовнішньої політики» [45, с. 74].

Відповідно до даної доктрини, безпеку особистості («свобода від страху») стоїть вище суверенітету і безпеки держави, і, якщо виникне необхідність, можливе застосування примусових заходів, аж до військових дій, для її захисту.

У зарубіжній і вітчизняній правовій літературі доктрина Ексуорсі зазнала серйозного аналізу. Поряд з визнанням її прогресивності, були висловлені та критичні зауваження. Так, до недоліків доктрини відносять «відсутність

належної уваги до інтересів держави, державної влади й ролі держав в міжнародній системі; різкий перехід після закінчення «холодної війни» від військової сили до м'якої сили; небажання йти на діалог з наддержавами» [47, с. 210].

Дана доктрина поряд з концепціями «гуманітарної інтервенції», «обов'язок захищати» і «відповідальності за захист» (а також «відповідальності при захисті») заснована на пріоритеті принципу захисту прав людини перед іншими основними принципами міжнародного права.

На початку ХХІ ст. зазнала значних змін концепція «примусу до миру». Розроблена як можливість застосування примусових заходів, включаючи військову силу, міжнародним співтовариством на підставі Статуту ООН і з санкції Ради Безпеки ООН стосовно держави, яка бере участь у збройному конфлікті (міжнародного чи не міжнародного характеру), і нині вона застосовується для обґрунтування односторонніх дій держав щодо іноземної держави. Міжнародне співтовариство поки ще не прийшло до спільного розуміння правового змісту даної концепції, хоча на практиці «примус до миру» послужив підставою для введення збройних сил на територію іноземних держав.

Розширення загроз безпеки з неминучістю ставить перед державами необхідність співпраці з широкого кола питань. Створюються нові міжнародні акти, які регламентують різні питання співпраці у сфері безпеки. Розширення предмета права міжнародної безпеки та введення нових об'єктів, наявність нормативних масивів як регуляторів певних аспектів міжнародної безпеки призводять вчених до виділення нових інститутів і галузей міжнародного права.

В останні роки різко позначилася проблема продовольчої безпеки. Встановлені державами умови міждержавної торгівлі мають свій зворотний бік. Як зазначає А.А. Феньов, *«основним недоліком міждержавної торгівлі та спеціалізації країн є втрата автономії і зростання залежності країни, що ввозить від інших країн»*. У правовій доктрині з'явилися роботи, в яких вчені намагаються обґрунтувати місце в системі міжнародного права особливої

сукупності норм, спрямованих на регулювання продовольчої безпеки [48, с. 500].

Е. А. Миронова пропонує виділити дану групу норм як інститут права міжнародної безпеки, проте більш вірною видається позиція Ю. А. Валєтова, яка розглядає зазначені норми в якості міжгалузевого інституту.

Серйозними загрозами державної і громадської безпеки є стихійні лиха, аварії і катастрофи, в тому числі пов'язані з глобальною зміною клімату. Однак надзвичайні ситуації можуть загрожувати не тільки одній державі, їх наслідки можуть торкнутися як суміжних держав, так і всієї світової спільноти.

В. В. Лісаускайте вважає, що в системі міжнародного права з'явилася нова галузь - «Міжнародне право надзвичайних ситуацій», предметом правового регулювання якої є суспільні відносини суб'єктів міжнародного права по їх взаємодії в галузі прогнозування, моніторингу, попередження і ліквідації наслідків стихійних лих і техногенних катастроф [31, с. 133].

В. В. Лісаускайте вважає, що дана сукупність норм не належить ні до міжнародного гуманітарного, ні до міжнародного екологічного права. Однак її висновок, що дана сукупність норм утворює особливу нову галузь міжнародного права досить спірне.

Отже, в силу недостатньої специфічності предмета правового регулювання виділяти міжнародне право надзвичайних ситуацій в окрему галузь міжнародного права не варто. Е. А. Миронова справедливо звертає увагу, що даний коло відносин охоплюється предметом права міжнародної безпеки.

Однак цілком можна стверджувати, що зазначені норми утворюють інститут права міжнародної безпеки, оскільки предметом регулювання виступають відносини, пов'язані з питаннями безпеки (в широкому її розумінні, а не в розумінні безпеки тільки як безпеки військової). В основі всіх відносин між державами з питань підтримання миру і безпеки лежить принцип співпраці. Особливе значення в забезпеченні міжнародної та регіональної безпеки належить військовій співпраці.

1.3 Роль і місце міжнародних міжурядових організацій у становленні і розвитку європейської системи безпеки

В умовах глобалізації міжнародні організації - національні офіційні асоціації - мають спеціалізовані чи універсальні можливості. Як колективні суб'єкти вони повинні діяти цілеспрямовано та показувати бажання окремих країн. Основною функцією організації в міжнародній системі є встановлення спільних цілей держав - членів та визначення засобів досягнення цих цілей. Вони виступають своєрідним сховищем інформації з деяких проблемних питань та допомагають сформулювати спільні стандарти у певних сферах міжнародного співробітництва [28, с. 15].

Усередині організації діяльність її членів управляється шляхом створення системи норм, правил та процедур (алгоритмів), які складають організаційну структуру. Структура організації впливає на діяльність її членів, спрямована на розв'язання певних проблем та взаємодію між ними. Вона дозволяє систематично поєднувати довгострокову індивідуальну поведінку індивідів для досягнення певного спільного результату. Організації повинні зменшити непрозорість, двозначність та плутанину учасників і відповідно сформувати чіткий порядок дій, стосунки між собою та визначити очікувані результати.

Організація Об'єднаних Націй як провідний глобальний інститут міжнародної безпеки. Організація Об'єднаних Націй та її органи відіграють важливу роль у запобіганні та вирішенню міжнародних конфліктів та ситуацій, які можуть призвести до міжнародних розбіжностей або суперечок, продовження яких може загрожувати міжнародному миру та безпеці. Міжнародні спори мирно вирішуються трьома основними органами Організації Об'єднаних Націй: Радою Безпеки, Генеральною Асамблеєю та Міжнародним Судом.

Окрім положень Статуту, органи ООН у своїх діях щодо запобігання та врегулювання суперечок керуються резолюціями Генеральної Асамблеї ООН,

зокрема Декларацією про запобігання та усунення суперечок та ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці.; 1991 р. Декларація фактів ООН щодо міжнародного миру та безпеки тощо. Структура головних органів представлені в Додатку А.

Роль Ради Безпеки ООН. Відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, Рада Безпеки відповідає за підтримання міжнародного миру та безпеки та має найширші повноваження щодо вирішення міжнародних спорів. Рада має право, коли вважає це необхідним, вимагати від держав вирішувати спори мирним шляхом. Пункт 1 ст. 36 Статуту Організації Об'єднаних Націй уповноважує Раду рекомендувати сторонам у спорі відповідні процедури та методи врегулювання спорів. Юридичні спори слід передавати до Міжнародного суду (ст. 36 § 3). Якщо сторони у спорі не можуть досягти компромісу, Рада Безпеки може, відповідно до статей 37 та 38 Статуту, встановити детальні правила врегулювання спору по суті або на прохання сторін дати рекомендації за мирне врегулювання. Рада також може розслідувати сам спір [29, с. 274].

Відповідно до функцій Ради Безпеки входить надання належних послуг, посередництво, слідчі заходи та організація погоджувальних комісій. Рішення, висновки та вказівки Ради мають рекомендаційний характер. Готуючись запобігати або вирішувати конкретні суперечки чи ситуації, Рада Безпеки враховує різні засоби, які є у її розпорядженні (наприклад, призначення Генерального секретаря ООН доповідачем по конкретній справі). Коли певний спір чи ситуація передається на розгляд Ради Безпеки без скликання на засідання, Рада може розглянути можливість проведення консультацій для розслідування та моніторингу фактів суперечки чи ситуації.

У своїх консультаціях Рада Безпеки розглядає: нагадування зацікавленим державам про виконання ними своїх зобов'язань за Статутом; закликаючи зацікавлені держави утриматися будь - яких дій, які можуть викликати суперечку або погіршити суперечку чи ситуацію; закликати зацікавлені

держави вжити будь-яких заходів, які могли б допомогти вирішити суперечку чи ситуацію або запобігти їх продовженню або загостренню.

Рада Безпеки має повноваження надсилати на ранніх етапах місію з встановлення фактів або місію хорошого обслуговування або присутність ООН у відповідних формах, включаючи спостерігачів та операції з підтримання миру, для запобігання подальшій ескалації суперечки чи ситуації. Беручи до уваги будь - які процедури, вже прийняті безпосередньо зацікавленими державами, Рада Безпеки розглядає рекомендації щодо відповідних процедур або методів врегулювання суперечок або вирішення ситуацій та таких умов вирішення спорів, які вона вважає за необхідне.

Роль Генеральної Асамблеї ООН та її органів у мирному врегулюванні міжнародних суперечок та конфліктів. Генеральна Асамблея ООН розглядає можливість використання положень Статуту для обговорення суперечок або ситуацій відповідно до ст. 11 Статуту та відповідно до ст. 12 можливість дати рекомендації. Якщо спір не передано на розгляд Ради Безпеки, повноваження щодо врегулювання спору делегуються Генеральній Асамблеї відповідно до ст. 11, 12, 14 та 35 Статуту. Його рішення також будуть рекомендацією для сторін у спорі [52, с. 12].

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй на прохання відповідних країн у відповідь негайно пропонує останнім шукати рішення або врегулювати суперечку мирним шляхом на свій вибір відповідно до Статуту та запропонувати добрі послуги або інші засоби, що є у його розпорядженні, які він вважає необхідними. Діяльність Генерального секретаря ООН обмежується ст. 97 Статуту, де його компетенція обмежується діяльністю головного адміністративного працівника. Однак Генеральний секретар має право доводити до відома Ради Безпеки будь-які питання, які можуть загрожувати збереженню миру та безпеки, викликати суперечки з Радою Безпеки або брати участь у суперечці через Організацію Об'єднаних Націй, хоча і без вирішального голосу (статті 97, 99 Статуту ООН).

Роль Міжнародного суду ООН. На підставі ст. 92 Статуту Організації Об'єднаних Націй Міжнародний Суд є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Його основна мета - врегулювати будь - які міжнародні спори, які будуть передані до Трибуналу державами спору.

У пункті 1 ст. 33 Статуту Організації Об'єднаних Націй перелічені мирні шляхи вирішення міжнародних спорів, одним з яких є судові спори, тобто постійно діючий Міжнародний Суд. Усі члени Організації Об'єднаних Націй також є членами Статуту Суду, і не члени Організації Об'єднаних Націй можуть стати такими членами за умов, встановлених Генеральною Асамблеєю ООН за рекомендацією Ради Безпеки (стаття 13 Статут ООН). Суд відкритий для кожної окремої справи та держав, що не беруть участі, на умовах, встановлених Радою Безпеки (стаття 35 Статуту) [53].

Міжнародний суд складається з п'ятнадцяти суддів, які складають колегію з високими моральними характеристиками, незалежно від їх національності, і які відповідають вимогам їхніх країн щодо призначення на вищі судові посади або є юристами визнаних повноважень. галузі міжнародного права (статті 2, 3 Статуту).

Кандидати в члени Трибуналу висуваються в кожній країні так звані «національні групи», що складаються з членів Постійної палати Арбітражного суду. Якщо держава не бере участі у Палаті представників, вона формує національну групу спеціально для висування кандидатів у члени Трибуналу. Члени Трибуналу обираються Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки з-поміж тих, хто є у списку, запропонованому національними групами Постійного арбітражного суду. Усі, що не є членами Організації Об'єднаних Націй та не є членами Організації Об'єднаних Націй, мають рівні можливості щодо призначення та обрання суддів. Суд обирає голову та заступника голови на три роки з правом переобрання.

Вибори проводяться таємним голосуванням абсолютною більшістю голосів. Якщо Президент є громадянином держави - учасниці судової справи, він подає у відставку. Те саме правило поширюється як на віце-президента, так

і на членів суду, які будуть призначені виконувати обов'язки голови. Крім п'ятнадцяти членів Трибуналу, так званих суддів ad hoc, тобто суддів, обраних відповідно до ст. 31 Статуту, на вибір держави - учасниці спору, якщо вона не представлена в суді.

Судді ad hoc не є постійними членами суду і беруть участь у засіданні лише у конкретних справах, для розгляду яких вони призначені. Суд може також запросити на засідання оцінювачів. На відміну від суддів ad hoc, оцінювачі не мають права голосу та обираються судом, а не сторонами. Суд також може доручити іншій особі чи організації на свій розсуд розслідування чи експертизу. Суд базується в Гаазі, але це не заважає йому виконувати свої функції в інших місцях [55, с. 7].

Відповідно до пункту 1 ст. 23 Статуту суд проводить регулярні засідання, за винятком судової відпустки, умови та тривалість якої визначаються. Члени суду будуть у їхньому розпорядженні будь - який час, крім свят та відсутностей у зв'язку з хворобою чи іншими серйозними причинами. Якщо держава зобов'язується підкорятися юрисдикції Суду, провадження проти неї може бути розпочато на односторонню письмову вимогу держави - відповідача. У пункті 2 ст. 94 Статуту передбачає спосіб забезпечення виконання рішення Міжнародного Суду. Таким чином, якщо одна зі сторін у справі не виконає зобов'язань, покладених на неї ухвалою Трибуналу, інша сторона може звернутися до Ради Безпеки. І останній, якщо вважає це за необхідне, дає рекомендації щодо вжиття заходів для виконання рішення.

Юрисдикція Суду охоплює лише спори між державами. Суд не може розглядати спори між окремими особами та державою, а також між окремими особами. Однак спори між державами можна вирішувати лише за згодою всіх сторін.

Таким чином, юрисдикція Суду не є обов'язковою для держави, а є факультативною. Незважаючи на відносно низький ступінь визнання обов'язкової юрисдикції Міжнародного Суду ООН, останній все ще має в деяких випадках досить широкі повноваження, що свідчить про високий

потенціал Суду у вирішенні міждержавних спорів. Суд має право видавати консультативні висновки з будь-яких юридичних питань на вимогу будь-якої установи, яка має право подавати такі запити. Дорадчий висновок Міжнародного Суду є лише вираженням думки міжнародних суддів щодо конкретного юридичного питання міжнародного права. За певних обмежень суд може здійснювати непрямий контроль за законністю рішень міжнародних організацій, виступати як апеляційний суд та видавати висновки щодо перегляду рішень міжнародних адміністративних трибуналів.

Тому рішення Міжнародного Суду мають застосовуватися до національних судів у таких випадках: рішення та консультативні рішення Міжнародного Суду використовуються для сприяння у встановленні та застосуванні міжнародного права. Якщо Суд використовує прецедентну практику національних судів для сприяння у встановленні правових норм, це є ще більш важливим у випадку дій такого органу, як Суд; рішення зобов'язує стан суду, а отже, усі державні органи, включаючи судову, керуватися ним; рішення визначають об'єктивний режим, наприклад лінію перетину державного кордону. У цьому випадку не тільки суди країн, які беруть участь у справі, але й треті сторони зобов'язані прийняти таке рішення [56, с. 24].

Протягом всієї історії існування Міжнародного суду дебатовалось питання про посилення його ролі та впливу. Сам Статут Організації Об'єднаних Націй, по суті, містить необхідність створення мережі міжнародних судових органів, оскільки Міжнародний Суд ООН визнаний головним судовим органом Організації. Міжнародно - правова відповідальність держави - агресора за порушення миру та безпеки доповнюється заходами індивідуальної відповідальності за порушення норм миру, законів та звичаїв війни. Судити військових злочинців можуть як спеціально створені міжнародні суди (міжнародні військові трибунали), так і національні суди країн, на території яких вони вчинили злочини.

У 1993 році Рада Безпеки ООН прийняла рішення про створення Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії. Статут

Суду був затверджений, а суд над деякими главами держав розпочався у 1995 році. У 1994 р. Резолюцією Ради Безпеки ООН 955 було створено Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді для судового переслідування винних у геноциді та інших серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права у 1994 р. Трибунали по Югославії та Руанді є значним кроком у формуванні міжнародного кримінального права.

Роль НАТО у формуванні сучасної системи міжнародної безпеки.
Заснуванню Організації Північноатлантичного договору значною мірою передувало значне посилення військово-політичних відносин між країнами - переможцями у Другій світовій війні.

Так, у 1945-1949 рр. Країнам Західної Європи терміново знадобилася післявоєнна економічна реконструкція на тлі прогресуючої експансіоністської політики СРСР. Ці побоювання посилилися після запровадження недемократичних форм правління у багатьох країнах Центральної та Східної Європи, жорстокого придушення всіх спроб опозиції та порушення основних прав людини, громадянських прав та свобод. Між 1947 і 1949 роками відбулося багато драматичних подій, які змусили нас серйозно замислитися над цими проблемами. У 1948 році в Чехословаччині відбувся комуністичний переворот.

Існувала пряма загроза суверенітету Греції, Норвегії та Туреччини, і у квітні 1948 року почалася блокада Берліна. Підписання Брюссельського договору в березні 1948 р. Стало першим кроком у повоєнній реконструкції безпеки Західної Європи. Це було свідченням рішучості п'яти тодішніх країн Західної Європи (Бельгії, Великобританії, Люксембургу, Нідерландів, Франції) створити спільну систему оборони та зміцнити взаємні зв'язки таким чином, щоб більш ефективно протидіяти ідеологічним, політичним та військовим загрози їх безпеці. Це також був перший крок у процесі, що призвів до підписання Північноатлантичного договору 1949 року та створення НАТО. Після цього відбулися переговори зі США та Канадою щодо створення Північноатлантичного альянсу на основі гарантій безпеки та взаємних зобов'язань між Європою та Північною Америкою [57, с. 79].

Держави, що підписали Брюссельський договір, запросили Данію, Ісландію, Італію, Норвегію, Португалію взяти участь у цьому процесі. Кульмінацією переговорів стало підписання Вашингтонського договору у квітні 1949 року, що започаткував спільну систему безпеки на основі партнерства 12 країн.

Країни які відмовились від ядерної зброї представлено в Додатку В.

Згідно з договором було створено Альянс колективної оборони (регулюється статтею 51 Статуту ООН, яка підтверджує невід'ємне право незалежних держав на індивідуальну чи колективну оборону). Концептуальні принципи Альянсу. Стратегічна концепція НАТО. Для досягнення своєї головної мети Альянс тривалий час стикався з потрійним викликом безпеки.

1. Створити необхідні основи для стабільної безпеки в Європі шляхом зміцнення демократичних інститутів та прагнення до мирного врегулювання суперечок, а також умов, за яких жодна країна не може вдатися до залякування чи тиску на іншу країну погрозами використання застосування сили.

2. Відповідно до ст. 4 Вашингтонського договору Альянс є трансатлантичним форумом для спільних консультацій з усіх питань, що зачіпають життєво важливі інтереси його членів, зокрема щодо нових подій, які можуть загрожувати їхній безпеці. Це також допомагає координувати їх зусилля у сферах, що становлять спільний інтерес для всіх союзників.

3. Стримування та оборона: Альянс забезпечує стримування та захист від усіх форм агресії проти будь-якої країни - члена НАТО згідно зі статтями 5 та 6 Вашингтонського договору [59, с. 510].

На межі 1980 - 1990 років. Країни - члени НАТО зіткнулися з новими загрозами, включаючи, крім традиційних загроз збройних конфліктів та небажаного розповсюдження ядерної, хімічної та біологічної зброї та засобів її доставки, такі проблеми, як нестабільність політичного та економічного розвитку в Центральній та Східній Європі, міграційні потоки, екологічні проблеми, міжнародна організована злочинність тощо. Все це змусило НАТО

внутрішньо адаптуватися до нових умов та шукати шляхи вирішення складних та багаторівневих проблем безпеки як у Європі, так і у світі.

На початку 1990-х років НАТО розпочало масштабний перегляд своєї стратегії адаптації. На засіданні Ради НАТО в Лондоні в липні 1990 року члени НАТО визнали, що «Альянс виявився найуспішнішим оборонним союзом в історії Європи», але водночас існує нагальна необхідність змінити підхід до безпеки. Декларація Римської сесії Ради НАТО 1991 р. сформулювала нову стратегічну концепцію Альянсу, яка передбачала активізацію ролі НАТО у врегулюванні конфліктів не лише в Європі, а й за її межами в разі загрози безпеці континенту, створення Ради Північноатлантичного співробітництва (РПАС) з метою налагодження взаємин з країнами ЦСЄ [60, с. 14].

Зроблено два висновки: по - перше, нова ситуація не змінює цілі та функції безпеки Північноатлантичного альянсу, а наголошує на їх актуальності; по - друге, зміна середовища створює нові можливості, які дозволяють НАТО розробити свою стратегію як частину широкого підходу до безпеки.

Основною метою Альянсу є захист безпеки всіх його членів політичними та військовими засобами. Ця мета блоку залишається незмінною. НАТО є втіленням трансатлантичного зв'язку, що пов'язує безпеку Північної Америки з безпекою Європи. Безпека для всіх учасників блоку неподільна. Заходи політики безпеки створюють достатній військовий потенціал для запобігання війні та забезпечення оборони, а також політичні зусилля в інтересах діалогу з іншими державами та пошуку співпраці у сфері європейської безпеки.

Основна мета НАТО - забезпечити розвиток демократичних інститутів та мирне вирішення спорів; стримує та захищає кожну державу - учасницю від загроз агресії; підтримує стабільність у Європі. У квітні 1999 р. на саміті НАТО у Вашингтоні була затверджена інша Стратегічна концепція Альянсу, яка враховувала реалії мінливого військово - політичного середовища та визначала, серед іншого, нові завдання Альянсу, спрямовані на зміцнення безпеки та стабільності в євроатлантичному просторі. Перший варіант стратегії НАТО був відомий як «Стратегічна концепція оборони Північноатлантичної території»

(розроблена в 1949 - 1950 рр.) і визначала стратегію широкомасштабних операцій територіальної оборони [61].

Європейський Союз (ЄС), заснований на засадах Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) з метою економічної та політичної інтеграції, економічного зростання та рівня життя європейських країн, поступово перейшов від економічної орієнтації та внутрішніх обмежень до далекосяжного рішення Маастрихта від грудня 1991 р. та визначальні положення Договору про економічний, валютно-політичний союз від 1 січня 1993 р. [62, с. 800].

Основна тенденція розвитку ЄС ХХІ ст. відбулася тісна інтеграція не лише в економічній та соціальній сферах, а й у політичній та оборонній. Поряд із глобальними змінами у світі та Європі значення Європейського Союзу значно зростає. Найактивнішими прихильниками розвитку незалежного оборонного потенціалу ЄС були та залишаються Франція через її традиційний курс на зниження американського впливу у європейських справах, та Німеччина, яка, маючи статус найбільшої економіки Європи, прагнула достойного місця в політиці. Основним опонентом франко-німецької групи завжди була Велика Британія, яка через особливі стосунки зі США вимагала обмежити всі зусилля Європи Північноатлантичним альянсом.

Говорячи про процес побудови європейської системи безпеки, слід зазначити, що практична діяльність Спільної європейської політики безпеки та оборони розпочалася після підписання угоди між ЄС та НАТО про механізм співробітництва між обома структурами та використання Альянс. Провідні європейські держави продовжують плани щодо зміцнення своєї європейської ідентичності у сфері безпеки та оборони в рамках власних інституційних рамок. Ключовим елементом спільної політики безпеки та оборони ЄС є 60 - тисячні збройні сили ЄС, мета яких - виконувати оперативні завдання насамперед у Європі [63].

Роль Організації з Безпеки та Співробітництва у Європі у становленні та розвитку міжнародної безпеки. Організація з безпеки та співробітництва в

Європі (ОБСЄ) була створена як політичний консультативний орган, що складається з Європи, Центральної Азії та Півночі в результаті трансформації та розвитку Конференції з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Країни Америки.

У січні 1995 року вона отримала статус міжнародної організації. В результаті процесу НБСЄ, який розпочався у 1972 році, Гельсінський заключний акт був прийнятий у 1975 році. Цей документ охоплює широкий спектр міжнародних стандартів поведінки та зобов'язань, що регулюють відносини між державами-учасницями, заходи щодо зміцнення довіри між ними, особливо у політичній та військовій сферах, повагу до прав людини та основних свобод, а також економічне, культурне та технічне співробітництво. [64, с. 230].

Таким чином, міжнародні організації та їх органи відіграють важливу роль у підтримці міжнародного миру та безпеки. Потенціал ООН як глобальної міжнародної організації не є вичерпним у вирішенні міжнародних конфліктів та зміцненні міжнародної стабільності. Однією з основних особливостей стратегії НАТО є поєднання широкого підходу до безпеки, включаючи додаткові політичні та військові заходи, з акцентом на співпрацю з іншими країнами, які поділяють цілі Альянсу. Щодо ЄС, то основна тенденція розвитку ЄС у XXI ст. відбулася тісна інтеграція не лише в економічній та соціальній сферах, а й у політичній та оборонній.

Одним із основних засобів цього зростання є новий вектор європейської інтеграції - спільна європейська політика безпеки та оборони. Європейський Союз розробив концепцію загальноєвропейської системи безпеки та власні сили швидкого реагування. У цьому напрямку одним з основних завдань є запобігання та вирішення криз поблизу кордонів ЄС. ОБСЄ має статус офіційного форуму для розвитку співробітництва у сфері міжнародної безпеки, метою якого є розширення відносин з усіма організаціями та інституціями, які беруть участь у посиленні всебічної безпеки.

1.4 Проблеми забезпечення європейської безпеки

Найважливішими тенденціями сучасних міжнародних відносин є глобалізація, серйозні зміни в напрямі демократизації світового політичного простору, нова хвиля технологічних революцій, світові насильницькі вторгнення недержавних суб'єктів, зміни функцій і балансу влади. Ці зміни вплинули на всі сфери глобального співробітництва, включаючи міжнародну безпеку.

Сьогодні порядок денний міжнародної безпеки включає дві складові – військову та невійськову (цивільну). Нові невійськові виклики, такі як криза світової фінансової системи, можуть бути більш небезпечними та далекосяжними для світової спільноти окремих країн, ніж деякі військові загрози, наприклад, піратство. Але військові загрози становлять пряму загрозу життю людей, а часто й самому існуванню держав. Військова та невійськова складові міжнародної безпеки суттєво відрізняються [15, С. 120].

За останні півтора десятиліття відбулися суттєві зміни у розумінні сутності міжнародної безпеки. А. В. Торкунов зазначає, що більшість сучасних навчальних закладів перестали розглядати це явище як належне виключно до військово-політичної сфери. Укорінилася багатовимірна, комплексна інтерпретація міжнародної безпеки, яка враховує не тільки «жорсткі» (військові), але й «м'які» (невійськові) фактори – економічні, соціальні, демографічні, екологічні, культурні, інформаційні тощо [50, с. 600].

Багато країн встановили, що повномасштабна війна сьогодні неможлива. Деякі країни загалом вважають, що основним джерелом загрози є не зовнішні, а внутрішні фактори (насамперед фінансово-економічна криза, націоналізм і сепаратизм). Наукові та політичні еліти багатьох країн світу відзначають зростання ролі невійськових факторів у забезпеченні міжнародної безпеки.

Останнім часом найбільшою загрозою світовому миру та безпеці на глобальному рівні стала зброя масового враження, і перш за все ядерна зброя. Хоча ймовірність серйозного збройного конфлікту з використанням ядерної

зброї різко знизилася після закінчення холодної війни, загроза виникає через існування ядерної зброї.

Сьогодні у світі склалася така ситуація з розповсюдженням ядерної зброї. Усі країни можна розділити на п'ять груп залежно від володіння ядерною зброєю, наявності чи відсутності економічних і технологічних причин для її виробництва, а також участі чи неучасті в Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї [51, с. 455].

До першої групи входять п'ять офіційно визнаних ядерних держав, які також є постійними членами Ради Безпеки ООН. Це США, Російська Федерація, Китай, Великобританія та Франція. Ядерний потенціал цих країн різний. Найбільшим ядерним потенціалом володіють Росія і США. Наявність ядерної зброї в офіційно визнаних державах сьогодні не викликає занепокоєння у світі, оскільки вони є відповідальними лідерами, які розуміють необхідність надзвичайної обережності при поводженні з ядерною зброєю, яка розглядається як політичний захід, а не військовий.

До другої групи входять Ізраїль, Пакистан та Індія. Ізраїль володіє ядерною зброєю щонайменше з 1970 року. Ізраїль дотримується таких принципів: не випробовуйте, не оголошуйте та не сертифікуйте ядерну зброю. Після того, як Індія та Пакистан у 1998 році провели паралельні ядерні випробування, з'ясувалося, що ці країни насправді були серед власників цього типу зброї. Небезпека з боку другої групи полягає в тому, що вони не беруть участі в ДНЯЗ (Договір про нерозповсюдження ядерної зброї), мають невизначений статус по відношенню до ядерної зброї, а отже, взагалі розхитують режим нерозповсюдження [58, с. 79].

Експерти вважають, що найбільшою загрозою в довгостроковій перспективі може бути третя група – т. зв. порогові країни. У різний час до цієї групи входили Алжир, Лівія, Ірак, Іран, Північна та Південна Корея та ряд інших країн. Останнім часом ситуація змінилася. Деякі країни, такі як Південна Корея, Алжир і Лівія, відмовилися від своїх планів розробки та виробництва ядерної зброї. Іран, Ірак, Північна Корея, президент США у своїй промові перед

Конгресом 29 січня 2002 р. Джордж Буш описав «вісь зла» та головну загрозу стабільності та безпеці сучасного світу. Тому Сполучені Штати чинили тиск на ці країни, навіть не припиняючи застосовувати силу для обходу міжнародних норм і правил [65, с. 15].

Сьогодні Алжир, Аргентина та Бразилія активно займаються ядерними дослідженнями і наближаються до створення ядерних боєприпасів, але відмовилися від таких планів і приєдналися до ДНЯЗ як неядерні держави. До цієї ж групи належать колишні радянські республіки: Білорусь, Казахстан та Україна. Вперше після розпаду СРСР стратегічні ядерні сили залишилися на їх території і підпали під юрисдикцію Росії. З виведенням ядерних сил на територію Росії ці країни набули статусу неядерних і в цій якості беруть участь у ДНЯЗ.

Особливе положення в п'ятій групі займає Південно-Африканська Республіка. Під час режиму апартеїду і Південна Африка, і Ізраїль виробляли ядерну зброю, хоча цей факт не був визнаний. Після скасування апартеїду ядерна зброя була знищена, а ПАР стала без'ядерною країною як учасниця режиму нерозповсюдження [66, с.17].

Четверта і п'ята групи, які здатні володіти ядерною зброєю, але мають підстави відмовитися від ядерної зброї, зараз беруть участь у режимі нерозповсюдження. Більшість країн не належать до жодної групи, і вони не мають ні можливостей, ні намірів виготовляти ядерну зброю. Однак немає гарантії, що міжнародна ситуація з ядерною зброєю не зміниться зі зміною міжнародної ситуації в окремих регіонах чи навіть у світі.

Як колись передбачив Г. Моргентау, згідно з логікою гонки озброєнь, кількість ядерної зброї, накопиченої ядерними наддержавами, значно перевищує кількість, необхідну для досягнення будь-якої уявної військової мети. Коли подальше поповнення ядерного арсеналу виявилось явно нерозумним, США та Радянський Союз почали переговори щодо контролю над озброєннями та роззброєння [67, с. 45].

Навіть під час холодної війни в цьому напрямку були досягнуті певні успіхи. Відповідно до Договору про ліквідацію ракет середньої та малої дальності 1987-1990 рр. ці два види озброєння були повністю ліквідовані. Договори про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСО-1 і ОСО-2) та угоди про обмеження та обмеження стратегічних озброєнь (СНО-1 і СНО-2) передбачали значне скорочення ядерних арсеналів обох наддержав. Проте не всі досягнуті домовленості були виконані в повному обсязі, оскільки набуття чинності та виконання зобов'язань ускладнювалося об'єктивними та суб'єктивними труднощами. Поточний стан кількості ядерної зброї представлено в додатку А.

Договір про обмеження системи протиракетної оборони, укладений Радянським Союзом і США в 1972 році, мав велике значення для забезпечення безпеки під час холодної війни. Це обмежує можливості двох країн створити такий засіб для забезпечення належного захисту від ядерних атак один одного, підтримуючи механізм стримування, заснований на балансі взаємних загроз.

Після закінчення холодної війни в США було порушено питання про долю договору про протиракетну оборону. У відповідь на загрозу з боку «країн-ізоїв» вона оголосила про плани створення так званої нестратегічної системи протиракетної оборони, здатної перехопити один запуск ракети з ядерною боеголовкою. Однак створити таку систему без порушення положень договору 1972 р. неможливо [68].

Для уряду США створення нестратегічної протиракетної системи стало однією з пріоритетних цілей, і він вирішив в односторонньому порядку вийти з договору, щоб обмежити протиракетну оборону. Правильність цього кроку піддається сумніву через відсутність доказів того, що можна створити ефективний інструмент, який гарантує 100% захист від ядерних атак «держав-ізоїв», а невиконання договору 1972 року порушує стратегічну стабільність.

Зброєю масового знищення є не лише ядерна, а й хімічна та бактеріальна зброя. У порівнянні з ядерною зброєю характеристики такої зброї менш вражаючі. Вони також простіші, дешевші і доступніші. Ця зброя повністю

заборонена. У 1997 р. була сформульована «Концепція заборони розробки, виробництва і зберігання бактеріальної (біологічної) та отруйної зброї, знищення такої зброї».

Боротьба з хімічною зброєю почалася після Першої світової війни. У 1925 році був підписаний Женевський протокол, який забороняв його використання в бойових діях. З 1997 року хімічна зброя підпадала під такий же режим заборони, як і бактеріальна зброя. У той же час, як і раніше актуальним політичним питанням залишається контроль над усіма країнами за беззастережне виконання своїх зобов'язань у сфері хімічного та бактеріального роззброєння [69, с. 17].

Забезпечення міжнародної безпеки передбачає не лише контроль над зброєю масового знищення, а й обмеження та скорочення звичайних озброєнь та збройних сил. Найбільше в цьому напрямку розвинулися країни європейського континенту.

Історія Європи – це історія величезної кількості збройних конфліктів. У ХХ ст. військове протистояння двох держав та їхніх блоків також відбувалося насамперед на європейському континенті й впливало на його інтереси. Довгий час існувала загроза масштабного збройного конфлікту в центрі Європи через концентрацію величезних військових контингентів і розміщення величезної кількості військової техніки. Взаємна недовіра і напруженість між державами відбувалися через випадкове загострення небезпечних конфліктних ситуацій. Лише на Гельсінкській конференції (1975 р.) були розроблені та поступово впроваджені заходи зміцнення довіри, які допомогли дещо знизити рівень військової загрози [70].

Водночас розпочався процес розробки угод про всебічне скорочення звичайних збройних сил та озброєнь на європейському континенті. Переговори були важкими і затягнулися на 15 років. Лише у 1990 році у Відні було підписано Договір про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ). Договір базувався на існуванні двох протилежних військових блоків – НАТО і Варшавського договору.

У зв'язку з цим скорочення квот на війська та військову техніку розраховується за груповими принципами. Але коли договір був підписаний, ситуація почала змінюватися. Поліція почала розпадатися і через рік офіційно припинила своє існування. Згодом Радянський Союз розпався, а його колишні країни Східної Європи висловили бажання приєднатися до Організації Північноатлантичного договору.

Сьогодні додалися нетрадиційні виклики, які поряд із традиційними загрожують стабільності регіону, а то й, певною мірою, всього світу. Перш за все, це стосується проблеми тероризму. Сучасний тероризм можна визначити як систему, яка використовує насильство для досягнення політичних цілей. Примушуючи державні органи, міжнародні та національні організації, державних і громадських діячів, окремих громадян чи їх угруповання до конкретних дій від імені терористів, з метою уникнення реалізації останніх загроз конкретним особам чи групам, вона протистоїть підтримці життя суспільства, джерело підвищеної загрози для терористів, людей чи довкілля.

На рубежі XX-XXI ст. проблеми тероризму та протидії йому стали однією з найважливіших проблем як для окремих країн, так і для всього світового співтовариства. Це пов'язано з масштабами та характером нещодавніх терористичних атак. Якщо на рубежі XIX і XX ст. терористи, оперовані методом індивідуального терору, вбиваючи політиків і державних діячів, основними об'єктами атак сучасних терористів стають все більш вразливі мирні жителі. Іноді їх кілька, але можуть бути сотні і навіть тисячі людей.

Терористи минулого часто шукали етичних виправдань для своїх дій і спрямовували їх лише проти тих, кого вони вважають відповідальними за стан речей. Сучасні терористи набагато частіше виявляють цинізм, войовничу аморальність і бажання нехтувати людським життям.

Змінюються й способи вчинення терористичних актів. Спочатку терористи застосували холодну та вогнепальну зброю, потім з'явилася вибухівка. Сучасні тенденції розвитку терористичної діяльності свідчать про зміну її техніко-технологічної основи. Лише за останнє десятиліття терористи

використовували газ, отруйну зброю і навіть літаки із захопленими пасажирами. Але це лише перші ознаки технологічної революції в терористичній діяльності. Можлива розробка портативних ядерних пристроїв малої потужності, придатних для терористичних цілей. Є й інші теоретично можливі, а за певних умов і практично здійсненні шляхи доступу терористів до ядерної зброї та засобів її доставки.

Сьогодні терористичні дії можуть призвести до масових руйнувань, масової загибелі людей, екологічних катастроф та використання звичайних засобів. Це може статися, якщо об'єктами тероризму є хімічні заводи, атомні електростанції чи інші дуже складні та небезпечні технічні об'єкти. Інформаційний зв'язок може бути об'єктом «комп'ютерного тероризму». Найбільші терористичні організації у світі та антитерористичні заходи у світі перераховані в додатку Д.

Варто зазначити, що негативними наслідками є не тільки загибель людей і знищення матеріальних цінностей. Існують також економічні втрати, пов'язані зі зниженням економічної активності в районах з високим терористичним ризиком. Наприклад, Країна Басків в Іспанії, Ізраїль, Північна Ірландія. Тероризм дестабілізує не лише міжнародні відносини, а й політичну ситуацію в окремих країнах [71].

Наступна постійна загроза міжнародному світу, по-новому показує себе в умовах глобалізації, - регіональні та глобальні конфлікти. Хвороблива реакція значної частини суспільства країн, що розвиваються, на зміни в процесах глобалізації позначається на динаміці багатьох конфліктів. Зростання політичного та релігійного екстремізму в багатьох «гарячих точках» багаторазово ускладнює пошук компромісів, жорстоко по відношенню до всіх учасників протистояння, сприяє виникненню своєрідного поясу нестабільності від Косова до Індонезії.

За останні роки міжнародне співтовариство досягло значного прогресу у відновленні миру та злагоди в окремих регіонах світу. Перш за все, ми повинні зазначити, що Організація Об'єднаних Націй досягла суттєвого прогресу у

відбудові після талібів активної участі Афганістану в Афганістані, а Рада Безпеки ООН прийняла важливе прагматичне рішення для підтримки всебічного врегулювання проблеми на Близькому Сході, на подолання криз в ряді країн Африки [72].

Проте до різкого зменшення кількості та інтенсивності збройних конфліктів ще далеко. Перш за все, це стосується Близького Сходу та навколишніх ситуацій в Іраку. Через нестабільний вплив на міжнародний енергетичний ринок та негативний вплив на загальну світову економічну ситуацію цей взаємопов'язаний конфліктний комплекс все більше стає нервовим центром глобальної безпеки та глобальної економіки. Перенесення цих двох конфліктів із поля насильницького протистояння в поле політичних переговорів на основі міжнародного права є не лише нагальним завданням зміцнення регіональної безпеки, а й зміцнення глобальної безпеки.

Варто також зазначити, що суспільство стоїть перед величезними проблемами в екологічній сфері. Різні природні катаклізми, які вразили багато частин нашої планети, неодноразово показували, що вирішення екологічних проблем не можна відкладати. Інакше виживання майбутніх поколінь буде під загрозою. В екологічній сфері майбутнє ґрунтується на багатосторонніх кроках для усунення егоїзму окремих країн.

Коротко аналізуючи сучасні загрози та виклики, які стоять перед міжнародною безпекою, можна сказати, що сьогодні міжнародне співтовариство активізується у пошуку нових та ефективніших рішень для вирішення проблем, з якими стикається глобалізація у сфері безпеки. Проте ці дії все одно дуже різні, вони не пов'язані в єдиний комплекс заходів, не охоплюють усіх загроз та ризиків. Однією з останніх загроз є інформаційна безпека або безпека мережі. Це низка багатофакторних загроз приватним особам, компаніям, банкам та державним установам. Джерелом цієї загрози є крадіжки електронних рахунків, а «хакери» змагаються за ефективність проникнення в складні економічні та державні електронні мережі та процедури [73].

Все більша частина життєдіяльності громадян, країн, і держав керується через кібернетичні мережі й програми, тому істотно підвищує їх уразливість кібератак. Втручання в роботу таких мереж може призвести до надзвичайних ситуацій, яке можна порівняти з великими техногенними катастрофами. Такі можливості вкрай привабливі для терористів.

Ще одним новим аспектом військової безпеки є піратство. Піратство завжди було загрозою для судноплавства та торгівлі з самого початку. Держави постійно надають великого значення боротьбі з цим явищем. На початку ХХ ст. завдяки просуванню флоту ця боротьба принесла певні результати, і піратство перестало бути поширеним майже до кінця ХХ століття. Здоров'я, освіта та міграція тісно пов'язані з особистою безпекою. Вони роблять значний внесок у реалізацію практичних завдань у сфері прав людини, сталого розвитку, подолання глобального розриву між бідністю та багатством. Однак «гуманітарна тріада» також ставить багато проблем, пов'язаних із безпекою, виживанням та підтриманням статусу людської цивілізації.

У сфері охорони здоров'я в ХХ - початку ХХІ ст. було досягнуто значного прогресу. Відбулися значні зміни щодо подовження тривалості життя, зниження смертності, особливо дитячої, розробки ефективних підходів до боротьби з епідеміями, значного розширення лікування різних захворювань [74].

Проте за останні 40 років люди виявили нові небезпечні хвороби: Ебола, ГРВІ, СНІД та невідомі раніше типи вірусів грипу. Епідемія ВІЛ/СНІДу, ймовірно, пошириться на регіони, де вона раніше не була уражена, особливо в Східній Європі та Азії. У той же час сотні мільйонів людей змушені жити в середовищі без нормальних санітарних умов і пити забруднену воду, перспективи економічного покращення вкрай похмурі [75].

За прогнозами ООН, у найближчі півтора-двадцять років нетрі будуть більшими за всі інші форми міських поселень. Також у 2019 році світ зіткнувся з новою проблемою, яка становить небезпеку для людей, а саме з пандемією вірусу COVID-19, і глобальна безпека триває й сьогодні. Велика кількість

смертей і масштабна захворюваність, спричинена вірусом, змусили світ об'єднатися. Були розроблені різні вірусні вакцини.

Таким чином, в ХХІ ст. ми є свідками формування нового порядку у сфері міжнародної безпеки, що відображає нові параметри її системи. Можна припустити, що виникнуть або будуть реалізовані інші загрози, зміниться їх пріоритети, ставлення міжнародного співтовариства до завдання захисту від цих загроз, але, швидше за все, основний зміст порядку денного залишиться в основному незмінним, принаймні. в середньостроковій перспективі.

Висновки до першого розділу

Протягом звітнього періоду пріоритети між безпекою та демократією кілька разів змінювалися, що призвело до зміни домінуючого політичного процесу. У повоєнному контексті демократичні принципи були порушені в ім'я безпеки, але це, своєю чергою, знизило ефективність багатосторонньої міжнародної організації, відповідальної за повоєнну міжнародну безпеку. В результаті створений простір безпеки був зруйнований. Принцип «безпеки для» поступився місцем принципу «безпека для», який не дав надійної основи для підтримки загальної безпеки.

Пріоритет, наданий демократії, за певних умов може загрожувати державній ідентичності або єдності спільноти, включаючи світ. Багатогранні та часто неоднозначні дилеми безпеки вимагають поєднання егалітарного та утилітарного підходів держав до справедливої колективної безпеки.

Насправді ця проблема стає рівнозначною проблемі справедливості. Ймовірним сценарієм справедливої міжнародної безпеки може бути поступове еволюційне усунення нерівностей та зближення рівнів безпеки світового співтовариства при збереженні прийняттого рівня міжнародної безпеки. Це можливо шляхом відмови від будь-яких претензій на виняткове місце в системі колективної безпеки, подолання політики «подвійних стандартів» та розробки заходів, спрямованих на створення атмосфери довіри серед усіх представників світового співтовариства.

Велике значення для розуміння концептуального підходу до безпеки мають публічно висловлені позиції колишніх і нинішніх політичних лідерів провідних країн світу, політичних партій, безпосередньо залучених до формування та реалізації політичного курсу.

Слід зазначити, що якщо іноземні дослідження, особливо американські, зосереджені на майбутньому і покликані формувати чи пояснювати стратегічні ініціативи Заходу з позицій світового лідера, вітчизняні дослідження в основному присвячені пошуку адекватних відповідей на ризики та погрози.

РОЗДІЛ 2. МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВПЛИВ ЇХ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1 Геополітична модель глобальної безпеки (на прикладі ООН, ЄС і НАТО)

З моменту скликання Ради з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) і протягом понад 20 років концепція загальноєвропейської системи безпеки та співробітництва створювалася спільними зусиллями всіх держав-учасниць в ході схвалення консенсусом підсумкових документів проведених в рамках ОБСЄ конференцій, форумів чи нарад експертів.

Представники кожної держави мали можливість здійснювати реальний вплив на зміст схвалюваних документів і тим самим - на формуючу еволюційну шляхом концепцію європейської безпеки, що враховує їх суверенні права [3, с. 119]. Можна з високою часткою впевненості стверджувати, що сучасна ситуація в Європі могла б докорінно відрізнятись від нинішньої в кращу сторону, якби такий поважний підхід до суверенітету та інтересів безпеки всіх держав - учасниць ОБСЄ, їх суверенної рівності зберігся до теперішнього часу. Однак, як відомо, події в Європі після завершення холодної війни та розпаду Радянського Союзу розвивались за іншим сценарієм.

Організація Північноатлантичного договору (НАТО) з відходом світового комунізму з міжнародної арени опинилася перед реальною перспективою припинення своєї діяльності. Питання виживання НАТО виявився в залежності від можливостей надання блоку нових європейських і глобальних функцій, не пов'язаних з протистоянням світового комунізму.

Після закінчення холодної війни та розпуску ОВС Північноатлантичний альянс, продовжуючи залишатися військовим союзом, спробував взяти на себе важливі політичні функції. Напередодні будапештській зустрічі ОБСЄ в 1994 році керівництво НАТО запросило всі держави - учасниці ОБСЄ приєднатися до Північноатлантичного договору. Одночасно держави - члени НАТО

виступили проти перетворення Ради в класичну, засновану на міжнародному договорі міжнародну міжурядову організацію і тим самим перетворенню її в основну опорну конструкцію майбутньої системи загальноєвропейської безпеки та співробітництва. Вони погодилися лише перейменувати Рада в Організацію з безпеки й співробітництва в Європі - ОБСЄ. Що і було зроблено.

Будапештський меморандум виконання зобов'язань представлено в Додатку Г.

Запрошення Ради НАТО всім державам - учасникам НБСЄ приєднатися до альянсу було після розпаду Радянського Союзу і соціалістичної співдружності та перетворення Сполучених Штатів в єдину «супердержаву», що оголосила себе переможцем у холодній війні. Очевидно в такому своєму як США не вважали більш необхідним і важливим шукати консенсус з питань європейської та міжнародної безпеки з ослабленою Росією та іншими державами - учасниками НБСЄ, вважаючи за можливе нав'язати їм свою волю. Фактично Рада НАТО запропонувала нову модель європейської безпеки, утворювальним ядром системи якої повинен був стати керований США Північноатлантичний альянс [9, с. 170].

В опублікованому у вересні 1995 року дослідженні про розширення НАТО, проведеному за рішенням міністрів закордонних справ країн-членів, говорилося, що таке розширення «після закінчення холодної війни та зникнення Організації Варшавського договору давало унікальний шанс побудувати міцну безпеку на всьому євроатлантичному просторі без розділових ліній. Нова система європейської безпеки мала, за задумом, створюватися зусиллями держав, які поділяють цінності західної демократії, виходячи з презумпції, що «демократії один з одним не воюють». ОБСЄ в цих умовах ставала майданчиком для рекрутування нових членів НАТО з-поміж її держав-учасників, а інститути та структури ОБСЄ - інструментами перетворення існуючих в них політичних режимів в аналогічні західним.

Таким чином, колишній підхід до створення системи загальноєвропейської безпеки та співробітництва, побудований на обліку

принципів суверенітету держав і їх суверенної рівності, поступився місцем ідеологізованим і вкрай політизованому підходу західних союзників, який поділяли далеко не всі держави - учасниці НБСЄ. При цьому мова йшла не про декларативну прихильність західних країн такої моделі побудови європейської безпеки, а про систему взаємопов'язаних і узгоджених заходів, націлених на її практичне впровадження.

В рамках цієї системи заходів, покликаних сприяти зближенню всіх держав - учасників НБСЄ з НАТО, одна з центральних функцій призначалася заснованої в січні 1994 року програмою «Партнерство заради миру» (ПЗМ). Серед її основних цілей - розвиток військового співробітництва з НАТО для здійснення спільного планування, військової підготовки і навчань, спрямованих на посилення їх здатності проводити миротворчі, пошуково-рятувальні, гуманітарні операції та формування в довгостроковій перспективі в країн-партнерів сил, які будуть готові краще взаємодіяти зі збройними силами країн - членів НАТО. Завершальною стадією взаємодії в рамках ПЗМ ставав план дій зі вступу в НАТО.

У відсутності гарантій, що Рада Безпеки ООН (СБ ООН) буде вручати мандат на проведення миротворчих операцій саме НАТО, здійснення великомасштабних підготовчих заходів до участі військових контингентів країн-партнерів в них під керівництвом альянсу створює стійке враження, що їх реальна мета - підведення держав - партнерів до створення індивідуальних планів дій щодо вступу в НАТО і до участі в спільних військових операціях під керівництвом НАТО без мандату РБ ООН [13, с. 145].

Найважливішим елементом побудови НАТО-центричної системи безпеки в Європі став «стратегічний діалог з ЄС в дусі взаємодоповнюваності і партнерства». Так як в ЄС крім країн - членів НАТО входять держави, які беруть у військових альянсах - Австрія, Ірландія, Мальта, Фінляндія і Швеція, їх взаємодія з Північноатлантичним альянсом забезпечується в рамках «стратегічного діалогу» між НАТО і ЄС. У цьому ключі і варто тлумачити підписуючи між НАТО і ЄС документи.

У Декларації НАТО і ЄС від 16 грудня 2002 року, що стосується європейської політики безпеки і оборони (ЄПБО), сторони висловили намір розробити загальні для НАТО і ЄС вимоги до військових сил (EU-NATO Declaration on ESDP). Експерти Європейського оборонного агентства (ЕОА) ЄС стали регулярно брати участь в роботі заснованої в травні 2003 року спільної з НАТО Групи по силах і засобам. При військовому штабі ЄС діє постійна група НАТО, а при штабі головнокомандуючого об'єднаними збройними силами НАТО - відділ ЄС.

Приєднані військові союзи члени ЄС беруть участь в спільних засіданнях НАТО і ЄС на регулярній основі. ОВПБ і ОПБО ЄС глибоко інтегровані в НАТО-центричну концепцію європейської безпеки, сприяючи залученню в її здійснення не приєднаних до військових союзів країн-членів ЄС [16, с. 35].

Держави - члени Євросоюзу ухвалили «декларацію ЄС про солідарність», яка, згідно з Лісабонським договором 2007 року, закликає інші держави ЄС в разі збройної агресії проти держави - члена ЄС, «надати їй допомогу і сприяння усіма можливими для них засобами відповідно до статті 51 Статуту ООН «із застереженням, що подібне зобов'язання» не впливає на особливий характер безпекової та оборонної політики деяких держав-членів». Зрозуміло, що від вибору самих держав, в тому числі не приєдналися до військових союзів, залежить спосіб їх реагування на такі ситуації.

Ця «декларація солідарності» не спонукає не приєднаних до військового блоку держави надавати членам ЄС - жертвам збройної агресії саме військової допомоги, однак вона і не виключає такої можливості. Разом з тим ці держави, не відмовляючись формально від свого статусу, можуть розраховувати на допомогу інших країн - членів ЄС, в тому числі військовою.

У разі конфлікту для отримання військової допомоги від країн - членів Північноатлантичного альянсу або для надання такої допомоги країнам - членам блоку зовсім необов'язково формально вступати в НАТО: така допомога може бути надана по лінії ЄС. «Декларація ЄС про солідарність» і стаття 5 Вашингтонського договору не містять принципових відмінностей в частині, що

стосується зобов'язань держав в у разі збройної агресії проти них. Відмінність в тому, що країни - члени ЄС не зобов'язані об'єднувати свої зусилля для створення колективної оборони, «підтримувати і нарощувати свій індивідуальний і колективний потенціал боротьби з озброєним нападом».

Отже, хоча можливість зовнішньої агресії проти держав - членів НАТО або ЄС є абсолютно гіпотетичною, процес повзучого «стирання кордонів» між зобов'язаннями держав - членів НАТО і не входять до військових союзів членами ЄС носить цілком конкретний і цілеспрямований характер .

2.2 Регіональна модель міжнародної безпеки (на прикладі АСЕАН, АС і СНД) та моделі міжнародної безпеки національного рівня

Питання забезпечення міжнародного миру і безпеки є одним з пріоритетних напрямків діяльності АСЕАН [1] з моменту її створення. Так, вже в Декларації АСЕАН 1967 року підкреслювалося, що асоціація представляє спільну волю націй Південно-Східної Азії, спрямовану на дружнє співіснування і співробітництво, а також на збереження для своїх народів та їхніх нащадків благ світу, свободи і процвітання, що держави Південно-Східної Азії несуть основну відповідальність за забезпечення мирного і прогресивного національного розвитку і що вони сповнені рішучості гарантувати власну стабільність і безпеку від будь-яких проявів зовнішнього втручання у внутрішні справи держав. При постійній уваги до традиційних питань регіональної та міжнародної безпеки АСЕАН в останні роки все більше розглядає проблеми, пов'язані з новими викликами й загрозами так званої людської безпеки (human security) [17, с. 107].

Одна з найголовніших турбот - попередження про стихійні лиха і взаємодопомога в ліквідації наслідків. Цунамі 26 грудня 2004 року, який забрав чверть мільйона життів, змусила всіх згадати про людської безпеки. Після закінчення холодної війни на авансцену вийшли нові загрози та виклики, звані нетрадиційними. Серед них виділяються тероризм (і його різновид - морське

піратство), сепаратизм і екстремізм, незаконний оборот наркотичних і психотропних речовин, незаконна торгівля зброєю і людьми, транснаціональна організована злочинність [42].

Серед сукупності викликів - природні катаклізми (цунамі та тайфуни, а також лісові пожежі, деградація водних ресурсів р. Меконг), різноманітні епідемії й епізоотії, боротьба з якими вимагає узгоджених зусиль усіх країн регіону.

Істотну небезпеку стабільності в регіоні представляють такі загрози як:

- стихійні лиха (цунамі в Таїланді, лісові пожежі в Індонезії, землетрусу);
- епідемії небезпечних захворювань;
- незаконна транскордонна торгівля зброєю (в тому числі масового ураження);
- незаконна міграція населення (особливо з Індонезії та Філіппін);
- активність численних груп сепаратистів, вільно перетинають національні кордони держав регіону з метою уникнути переслідування з боку урядових сил (наприклад, серйозні міждержавні протиріччя викликає приховування сепаратистів, що діють на півдні Таїланду, на території Філіппін і Малайзії) [76, с. 183].

У нових умовах виявилася конструктивна роль АСЕАН, що підтримує добрі стосунки з усіма великими поза регіональними державами та забезпечує сприятливу атмосферу для розвитку і зміцнення складається регіональної архітектоники. Багато в чому це стало можливим завдяки включенню до складу АСЕАН Східного Індокитаю, перш за все Соціалістичної Республіки В'єтнам, у 1987-1991 рр. кардинально переглянули концептуальні засади своєї зовнішньої політики в напрямку активної інтеграції в АСЕАН і інші структури Азійсько-тихоокеанського регіону. Головну організаційну роль у сфері підтримання безпеки грає Спільнота безпеки АСЕАН (ASEAN Security Community, ASC, далі - СМА).

Фундаментальний принцип його діяльності полягає в жорсткому зобов'язанні використовувати тільки мирні засоби у вирішенні будь-яких регіональних розбіжностей, а також розглядати власну безпеку як нерозривно пов'язану з безпекою своїх сусідів, з географічним положенням, з загальним розумінням ситуації і цілей. Для цього в 1994 році був створений постійно діючий Регіональний форум АСЕАН (АРФ). СБА згідно з прийнятою концепцією АСЕАН «Бачення 2020» має бути остаточно сформована до 2015 року. Всі документи АСЕАН, що стосуються СБА, носять досить загальний характер, не конкретизуючи кінцевих форм даного міжнародного інституту, і не припускають створення будь-яких спільних миротворчих сил [78].

І це підтверджує, що для лідерів країн АСЕАН важливий сам процес формування мирної та стабільної обставини в регіоні. СБА будується на міжнародній правовій базі, яку заклали Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії, Договір про створення в Південно-Східній Азії зони, вільної від ядерної зброї (Бангкокський договір) 1995 року, концепція АСЕАН «Бачення 2020», друга декларація згоди АСЕАН 2003 року і, що особливо важливо, підписана в 1992 році Декларація АСЕАН про поведінку сторін у Південнокитайському морі, яка встановила Кодекс поведінки держав АСЕАН. Йдеться перш за все про незастосування сили та невтручання інших країн у справи регіону в процесі вирішення спорів про суверенітет острівних територій в Південнокитайському морі. Слід зазначити важливу обставину, що після десятиліття довгих і важких переговорів до цих зобов'язань приєднався і Китай, хоча і не зовсім зобов'язує декларативною формою.

З перерахованих основоположних документів випливає, що члени СБА дала згоду на обов'язковість ні при яких обставинах не вдаватися до сили для розв'язання регіональних проблем, розглядати свою безпеку в нерозривному зв'язку один з одним і як частина загальної безпеки регіону, керуючись єдиною оцінкою ситуації та похідних від неї завдань. В АСЕАН це називається взаємозалежністю безпеки, яка передбачає такі компоненти:

- формування і прийняття певних норм поведінки;

- запобігання конфліктам (превентивна дипломатія);
- врегулювання конфліктів політичними засобами;
- пост конфліктне будівництво світу;
- механізми реалізації цих завдань [79, с. 800].

Необхідно мати на увазі, що СБА - це не оборонний союз, подібний НАТО, і не структура колективної безпеки в традиційному розумінні цього терміна, а форма співпраці держав, чия національна безпека настільки взаємозалежні, що ці держави неможливо розглядати у відриві один від одного. У вітчизняній науковій літературі правового характеру СБА розглядається ще і як система спільної безпеки, яка на даний момент знаходиться вже на високій стадії розвитку і передбачає заходи спільного управління кризовими і конфліктними ситуаціями.

СБА передбачає ні створення військової організації, що координує дії генеральних штабів країн-членів, ні будь-яких збройних сил, а головне - в нормативних актах не міститься аналога ст. 5 Північноатлантичного договору, автоматично оголошує напад проти будь-якого члена НАТО агресією проти блоку в цілому.

Таким чином, СБА не володіє вертикально інтегрованою структурою, що вимагає тривалого процесу вироблення прийнятних рішень. І поки важко сказати, яким буде СБА, але вже відомо, що лідери країн-членів АСЕАН одностайно висловлюються за збереження всіх діючих принципів Асоціації і після 2015 року. З початком XXI століття проблеми безпеки в регіоні більшою мірою пов'язані не з міждержавними відносинами і протиріччями між великими державами, а з новими викликами щодо особистісної безпеки, яка визначається експертами ООН як захищеність від таких хронічних загроз, як голод, хвороби, репресії, а також від несподіваного і згубного порушення образу повсякденному житті [80].

Це стало ключовим питанням для всіх країн АСЕАН і наочно підтвердилося в останні роки на досвіді цілої серії небувалих стихійних лих та епідемій, що обрушилися на країни Південно-Східної Азії. Бідність, безробіття,

неконтрольована міграція, забруднення навколишнього середовища, масові порушення прав людини та інші схожі проблеми представляють в даний час серйозну небезпеку дестабілізації регіону, більшу, ніж зовнішня агресія з боку будь-якої з держав. Саме на протидію цим сучасним викликам спрямовані головні елементи програм нового порядку денного забезпечення безпеки АСЕАН.

У своїй діяльності СБА спирається на регулярні зустрічі міністрів закордонних справ і оборони, які відповідають за виконання прийнятих планів дій. Вони зобов'язані звітувати перед Радою АСЕАН і вносити пропозиції по найбільш важливих питаннях; в разі потреби можуть і самі вживати заходів, що сприяють зміцненню СБА. Ними вироблено власна програма співпраці у сфері безпеки, що передбачає: встановлення системи оповіщення про піратські напади; регулярний обмін інформацією; проведення спільних навчань; підготовку кадрів у військових навчальних закладах держав АСЕАН і країн-партнерів по діалогу. Щорічно проводяться спільні навчання військово-повітряних і військово-морських сил з протидії актам тероризму і морського піратства.

Істотну допомогу у сфері оборонного співробітництва країни АСЕАН отримують від США, Японії і Китаю. Крім офіційних зустрічей міністрів оборони, час від часу проводяться конференції начальників генеральних штабів, командувачів збройними силами, начальників військових навчальних закладів та ін. В січні 2007 року країни АСЕАН підписали Конвенцію щодо протидії тероризму [8], яка передбачає тісну співпрацю і взаємодію розвідувальних і правоохоронних органів.

Політично АСЕАН - це не тільки десять держав-членів, що охоплюють всю Південно-Східну Азію і живуть в мирі один з одним. Через широку систему форумів, особливо таких, як Форум АСЕАН з питань регіональної безпеки, зустрічі в форматі АСЕАН + 3, Східноазіатський саміт і ін., Ці країни тісно пов'язані з основними державами світу і ведуть з ними постійний діалог.

При цьому самі держави АСЕАН, як правило, виступають з єдиних, заздалегідь узгоджених позицій. Це відбувається в ООН, СОТ, АТЕС і в інших міжнародних багатосторонніх організаціях. В даний час більшість аналітиків сходиться на думці, що ключем до стратегічної стабільності в регіоні на все доступне для огляду майбутнє є відносини в трикутнику Китай - Японія - США [9]. У Південно-Східній Азії склався «асеаноцентричний» баланс сил, і всі три сторони названого стратегічного трикутника так чи інакше зацікавлені в його збереженні.

Знаходження оптимальної точки рівноваги у відносинах з Китаєм, з одного боку, і з США, з іншого боку, є ключовою проблемою забезпечення міжнародної безпеки країн АСЕАН. Швидкий військовий і економічне зростання сусідів асоціації, особливо КНР, а також США, Японії та Індії, збільшення потоку інвестицій в них змушує країни АСЕАН побоюватися того, що вони можуть виявитися в положенні маргіналів в їх же регіоні, і це істотно впливає на перспективи створення СБА. Зростаюча конкуренція і можливе загострення напруженості у відносинах між Китаєм і США викликають клопотаність лідерів країн АСЕАН.

Асоціація прагне уникнути дискомфортною ситуації, коли доведеться робити вибір, кого саме підтримувати в суперечці між Вашингтоном і Пекіном (як, втім, і в суперечці між Китаєм і Японією). В даний час АСЕАН намагається грати на протиріччях між найбільшими державами та отримувати від цього свої вигоди. АСЕАН не здатна утримати всі великі держави подалі від регіону, а тому лідери АСЕАН обрали інший шлях - залучення їх усіх разом в багатосторонні регіональні структури, підтримання їх зацікавленості в стабільному розвитку регіону і зв'язування їх певними нормами поведінки, прийнятими в АСЕАН і зафіксованими в Договорі про дружбу і співробітництво 1976, в деклараціях про зону миру і нейтралітету в Південно-Східній Азії та про створення без'ядерної зони в цьому регіоні.

Головні завдання полягають в тому, щоб не допускати домінування якоїсь однієї країни в усьому регіоні, щоб правила поведінки в ньому вироблялися

безпосередньо країнами АСЕАН, а не привносились ззовні. Це змушує їх постійно маневрувати в трикутнику США - Китай - Японія, який незабаром може стати і чотирикутником, якщо до нього приєднається Російська Федерація.

2.3 Стратегічні напрями реалізації безпекової політики України

Особливістю сучасних конфліктів є перехід локальних конфліктів на наднаціональний рівень. За оцінками багатьох аналітиків, зокрема й Збігнева Бжезінського, світ увійшов у зону турбулентності, коли нестабільність та хаос лише посилюватимуться [5, с. 18].

Від Росії походить головна загроза суверенітету та незалежності сусідніх країн. Російсько-український конфлікт не є локальною подією – він має регіональний і глобальний вимір. Переформатування пострадянського простору силовими методами, що здійснює РФ, викликають термінову необхідність створення нових правил безпеки у світі з поновленням принципів непорушності кордонів та відновленням дієвості засад міжнародного права і функціонування міжнародних організацій. При цьому для України, яка опинилася на зламі глобальної системи безпеки, у найгарячішій точці зіткнення інтересів глобальних гравців, оновлення системи безпеки набуває особливого значення.

Зовнішньополітична ситуація України на початку 2000-х років розвивалася на фоні дедалі гострої геополітичної конкуренції двох європейських центрів впливу – ЄС і Росії, які реалізують принципово відмінні проекти інтеграції пострадянських держав Східної Європи та Кавказу. ЄС здійснює політику розширення та створення кола держав-партнерів, які б будували свою внутрішню та зовнішню політику на засадах демократичних цінностей, норм і правил.

Росія – домагається визнання ЄС (і світом загалом) цих держав як «зони російських привілейованих інтересів», експортування до них своєї

державоцентричної та авторитарної («євразійської») моделі «керованої демократії» і створення під власною егідою потужного інтеграційного утворення, яке б діяло за її правилами.

На думку українського політолога В.Головченка, потреба вибору – Захід, чи Росія – залишається перманентною загрозою підризу національних інтересів і національної безпеки України [6, с. 200].

Країни, що перебувають на «кордонах» інтеграційних проєктів, зазнають найбільшої напруженості та небезпеки, є потенційними зонами конфліктів. Україна (в т.ч. в результаті своєї політики «багатовекторності», а насправді – невизначеності власного інтеграційного курсу) дедалі більшою мірою перетворювалася на епіцентр геополітичного протистояння зовнішніх центрів сил. Керівництво РФ свідоме того, що успішна євроінтеграція України – це не лише виклик російському інтеграційному проєкту, але й переконливий мобілізаційний приклад для інших пострадянських країн (Молдова, Грузія).

Тому його мета полягала в запобіганні будь-якою ціною європейській інтеграції України та підпорядкуванні її власним геополітичним цілям. В березні 2014 р. Росія анексувала Крим і згодом розгорнула збройну експансію на Донбасі. Внаслідок російської агресії проти України, окупації Криму та подій на Сході України, система європейської та глобальної безпеки виявилася багато в чому безпорадною й неефективною, поставивши під сумнів можливості подальшого сталого розвитку на континенті. Російська агресія проти України змусила розвинуті країни переглянути свої стратегічні документи у сфері забезпечення національної безпеки [7, с. 160].

Так, у лютому поточного року нову Стратегію національної безпеки було прийнято в США, у листопаді минулого – у Польщі, упродовж 2015-2016 років оновлюють відповідний документ ЄС та низка європейських держав. З метою набуття досвіду у створенні нової системи національної безпеки України особливої актуальності набуває вивчення позицій та підходів країн Заходу для розв'язання проблем забезпечення власної безпеки. США будують свою стратегію на основі концепції беззаперечного і тотального домінування

(лідерства) з позиції сили, яка ґрунтується на принципах абсолютної переваги у воєнній, технологічній, економічній, інформаційній сферах [8, с. 18].

Війна на Сході України зі значною ймовірністю може трансформуватися в черговий заморожений конфлікт – джерело нестабільності й загрози для Європи, – плацдарм для подальшої експансії РФ. Отже, пріоритетними напрямками нової стратегії безпеки ЄС є боротьба з тероризмом, стабільність і безпека у сусідніх з Європою південних та східних регіонах та сприяння посиленню можливостей ЄС з протидії елементам гібридної війни; зміцнення співробітництва з НАТО; підвищення країнами-членами ЄС витрат на оборону.

Україна стала об'єктом російської агресії у повному обсязі – частина української території окупована, Росія протискує свої політичні вимоги у напрямку руйнування українського суверенітету (вимоги федералізації, російської мови як другої державної, остаточне закріплення позаблоковості), економічного тиску (підвищує ціни на газ), залякування (російські війська, стягнуті на російсько-українському кордоні). До того ж нав'язування Україні російських політичних вимог є не менш небезпечним, ніж військова загроза на кордонах. Вимога до Росії відвести війська однозначно сприймається нашими партнерами (НАТО, США, країнами ЄС) як засіб деескалації конфлікту [10, с. 400].

Натомість нав'язуваний Росією порядок денний з політичними вимогами до України в деяких випадках невірно сприймається як можливий шлях до дипломатичного вирішення ситуації. Новий документ передбачає, що Україна буде домагатися застосування санкцій проти Росії та розглядає відновлення відносин з РФ на рівноправних умовах тільки після виведення російських військ з території України й компенсації завданих втрат. З метою протидії агресії Україна добиватиметься реформування Ради Безпеки ООН, а також активно розбудовуватиме українську армію [6, с. 190].

Неспроможність міжнародних організацій ухвалювати своєчасні та адекватні рішення для врегулювання кризових ситуацій свідчить про вкрай низьку ефективність існуючих глобальних та регіональних безпекових

механізмів та ставить на порядок денний питання про їх реформування та адаптацію до сучасних тенденцій світового розвитку. Уперше чітко не лише засвідчено відмову від позаблокового статусу, а й названо вектор. Перелічено заходи, яких вживатиме Україна для зближення з НАТО. Зокрема, йдеться про обмін розвідувальною інформацією, адаптацію системи захисту конфіденційної інформації відповідно до стандартів НАТО, унезалежнення виробництва озброєнь на території України, урахування практики країн-членів НАТО в питаннях протидії корупції, особливо у безпековій сфері.

На підставі детального аналізу безпекового середовища України були визначені найпотужніші загрози для національної безпеки, які перешкоджають нормальному функціонуванню Української держави та на подолання яких мають спрямовуватися наразі основні зусилля держави. Наслідками військового втручання сусідньої країни, а також новими самостійними загрозами для України є, зокрема, порушення територіальної цілісності, військова присутність РФ у Криму і на Сході України, нарощування військових сил вздовж державного кордону України, втручання РФ у внутрішньополітичні процеси в Україні, інформаційно--психологічна війна РФ проти України, енергетичний «шантаж» тощо. Попередня стратегія відзначала тільки загрози «заморожених конфліктів» поблизу кордонів України, зокрема у Придністров'ї, а також у Каспійсько-Чорноморському регіоні [33, с. 170].

Реагування на сучасні виклики та загрози в умовах військової агресії, на думку експертів, потребує формування принципово нової системи національної безпеки. Вона має відповідати масштабам існуючих загроз, бути дієво інтегрованою у систему міжнародної та регіональної безпеки як їх невід'ємний складник. Окрім питань, пов'язаних із безпосередньою агресією Росії проти України, більшість загроз, визначених стратегією-2012, залишилися без змін. Це перш за все високий рівень корупції, неефективна економіка та слабкі міжнародні гарантії безпеки України [46, с.245].

Враховуючи, що у зовнішньому просторі навколо України сформувалися нові тенденції, які є джерелами значних загроз національній безпеці в частині

забезпечення захисту державного суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону, все це потребувало осмислення та внесення відповідних змін до ключового документа у сфері національної безпеки та оборони, Стратегії національної безпеки України.

Президент України Володимир Зеленський підписав Указ «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Документ вводить у дію рішення РНБО від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» та затверджує відповідну Стратегію [41, с. 50].

Стратегія національної безпеки й оборони України розроблена за дорученням Президента України. Вона визначає основні напрями державної політики у сфері національної безпеки, зокрема: пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки; поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов; основні напрями зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки; напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки та оборони; ресурси, необхідні для її реалізації [43].

У Стратегії визначено, що Україна прагне миру, який є запорукою розвитку держави, а людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність.

Кінцевою метою реалізації Стратегії є утвердження вільної, заможної, безпечної України, у якій панує право, де кожен може реалізувати свої таланти та здібності, де люди дихають чистим повітрям, п'ють чисту воду та з якою пов'яжуть долю їхні діти й онуки.

Стратегія ґрунтується на трьох основних засадах державної політики у сфері національної безпеки:

- стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України;

– стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей;

– взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їхніми державами-членами, США, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України [22, с. 400].

Пріоритетами національних інтересів визначаються: відстоювання незалежності й державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська та євроатлантична інтеграція. У Стратегії враховані останні зміни ситуації у сфері національної безпеки та оборони, що пов'язано з кризовими явищами у світовій економіці, появою нових чинників, що впливають на стан міжнародного безпекового середовища, поширенням хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, а також посиленням небезпеки виникнення надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру.

Стратегія національної безпеки України є основою для розробки інших документів стратегічного планування, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації: Стратегії людського розвитку, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегії економічної безпеки, Стратегії енергетичної безпеки, Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату, Стратегії біобезпеки та біологічного захисту, Стратегії інформаційної безпеки, Стратегії кібербезпеки України, Стратегії зовнішньополітичної діяльності, Стратегії забезпечення державної безпеки, Стратегії інтегрованого управління кордонами, Стратегії продовольчої безпеки та Національної розвідувальної програми [12, с. 30].

Базовими у сфері національної безпеки і оборони є також закони України “Про оборону України”, “Про організацію оборонного планування”, “Про правовий режим воєнного стану”, “Про правовий режим надзвичайного стану”, “Про Раду національної безпеки і оборони України”, “Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави”. З прийняттям цих законів чітко визначене правове поле, в якому мають діяти всі складові Воєнної організації держави, всі державні органи, здійснюючи визначені Конституцією України функції у сфері національної безпеки і оборони, в тому числі в умовах воєнного і надзвичайного стану [14, с. 15].

Невід’ємною функцією кожної держави як суспільного утворення є створення виваженої, реально здійснюваної, принципово правдивої, ефективно консолідуючої політики національної безпеки, яка покликана гарантувати для всіх її регіонів сприятливі умови для життя і продуктивної діяльності її громадян, державних інституцій, захищати життєво важливі інтереси людей, суспільства й держави в цілому від зовнішніх та внутрішніх загроз. Національна безпека України є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей українського народу.

Перекручене, неадекватне сприйняття загроз національній безпеці державними та військовими діячами часто-густо було причиною багатьох зіткнень, воєн, територіальних втрат, соціальних незадоволень та ін. Водночас неадекватне сприйняття загроз національній безпеці України найчастіше має на меті збереження або захоплення влади, захист корпоративних інтересів, що теж завдає шкоди національній безпеці держави та суспільства в цілому. Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах [18, с. 56].

На нашу думку, ЄС визнає важливу роль України в забезпеченні безпеки і стабільності на континенті, а також її високий промислово-технологічний потенціал у військовій сфері, що підтверджується практикою запрошення нашої держави до проведення військових навчань за участю підрозділів ЄС.

Зміцненню правової основи цієї співпраці слугуватиме укладення Угоди про участь України в операціях ЄС з урегулювання кризових ситуацій, а також про безпекові процедури обміну інформацією, що очікується найближчим часом.

Європейський вибір України відкриває нові перспективи співробітництва з розвинутими країнами континенту, надає можливості економічного розвитку, зміцнює позиції України у світовій системі міжнародних відносин.

Висновки до другого розділу

Сьогодні питання забезпечення безпеки є одним з найбільш актуальних і глобальних проблем сучасності. У зв'язку з постійно створеними у світі військовими конфліктами, екологічними інцидентами, поширенням міжнародного тероризму та ін. Світовій спільноті необхідний чіткий злагоджений механізм, спрямований на їх врегулювання, запобігання і припинення.

Загальновизнаного поняття «міжнародна безпека» ні в міжнародних документах, ні в доктрині міжнародного права не існує. Міжнародно-правові акти акцентують увагу на забезпеченні міжнародної безпеки та закликають держави не здійснювати дій, які становлять загрозу для мирного існування інших держав.

Категорії «міжнародна безпека» та «національна безпека» співвідносяться як загальне і часткове, тому що міжнародна безпека безпосередньо складається з суми національних безпек всіх держав. Тому проблеми, що ставлять під загрозу безпеку одного держави (наприклад, збільшення запасів зброї масового знищення, тероризм, збройні конфлікти, бідність в державах, що розвиваються, деградація навколишнього середовища, неконтрольована міграція), тягнуть за собою загрози глобального характеру, протистояти яким можна лише за допомогою створення дієвого механізму координації та співпраці між країнами.

Сучасний світ характеризується постійним збільшенням кількості загроз різного типу: економічного, інформаційного, соціального, екологічного та ін., що вимагає від міжнародного співтовариства розмежування системи їх протидії. Існує дві моделі підтримки системи міжнародної безпеки: блоково-силової, що припускає розв'язання питань за допомогою військової сили (не сприяє зміцненню миру і міжнародної безпеки, а лише загострює обставини) і морально - правової, в рамках якої виникли конфлікти вирішуються мирним

шляхом, а застосування силового методу можливо лише з дозволу Ради Безпеки ООН.

Існуюча на сьогодні система забезпечення міжнародної безпеки представлена у вигляді наступних підсистем - універсальної, регіональної та національної. Універсальна система представлена Організацією Об'єднаних Націй, її допоміжними органами та спеціалізованими установами, а також іншими організаціями, які в силу великого числа учасників набувають характеру універсальності (наприклад, Міжнародне агентство з атомної енергетики). Вона покликана сприяти підтримці миру і безпеки на всій земній кулі. Регіональна система забезпечення міжнародної безпеки представлена значною кількістю регіональних організацій, мета яких аналогічна меті універсальної системи безпеки, але в межах певної території.

Тісна взаємодія органів, що забезпечують національну безпеку України, і органів, що забезпечують міжнародну безпеку, є найважливішим кроком на шляху забезпечення не тільки міжнародної безпеки, а й національної безпеки України.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі наведено «Система європейської безпеки: структура і учасники». Проведене дослідження дало можливість сформулювати низку висновків та узагальнень.

Серед них, такі результати науково-теоретичного та практичного характеру:

– Визначено, що міжнародна безпека — система міжнародних відносин, заснована на дотриманні всіма суб'єктами міжнародних відносин загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права і виключає дозвіл розбіжностей і спірних питань з використання сили або загрози застосування сили. Для останньої чверті минулого і початку нового століття характерне прогресуюче зростання в усьому світі числа техногенних, соціально-економічних, екологічних та інших криз різного роду і рівня.

– Досліджено, що проблема безпеки є найголовнішим в міжнародних відносинах. З нею в основному пов'язаний будь-яке питання в міжнародній політиці. В кожен епоху європейська безпека залежить від пануючого способу виробництва, характеру і тенденції розвитку міжнародних відносин і зв'язків. На її забезпечення мають прямий і опосередкований вплив рівень розвитку цивілізації, матеріальної та духовної культури: стан виробництва, військової справи, науки і техніки, міжнародної торгівлі, інформації, зв'язку і транспорту; розвиток процесів інтернаціоналізації господарства і суспільного життя, географічного середовища; характер глобальних проблем та ін. Ці фактори надають велику конкретно-історичну своєрідність змісту європейської безпеки, її видами, формами, шляхах формування, способам здійснення, міжнародно-правових та інших механізмів реалізації, ефективності використовуваних гарантій тощо. Разом з тим вони не є фатально зумовленими. Велику роль

відіграє свідому діяльність людей, класів, партій, громадських рухів і міжнародних організацій.

У минулому традиційними засобами забезпечення європейської безпеки вважалися: об'єднання держав у двосторонні і багатосторонні військово-політичні союзи, пакти, блоки, угруповання та ін.; створення великих оборонних систем (ліній) і споруд; володіння державами максимально можливою кількістю сучасної зброї та військової техніки, оснащення ними озброєних сил, здатних вирішити поставлені перед ними військово-політичні та стратегічні завдання. Відповідно до цього розроблялися концепції міжнародної безпеки, воєнні доктрини, на основі яких розгорталася підготовка держав, їх армій і флотів до дій в умовах війни. Така історична практика, що склалася в обставинах військового суперництва і безперервних воєн між державами, виявилася нездатною забезпечити надійну європейську безпеку.

– Обгрунтовано, що основні гарантії міжнародної безпеки розроблені та викладені в документах ООН, інших міжнародних форумів і є загально визнаними у відносинах між державами (спілками, коаліціями).

До засобів забезпечення міжнародної безпеки відносяться:

– співробітництво держав в області припинення перегонів озброєнь, обмеження озброєнь, часткового і повного роззброєння, в першу чергу ядерного;

– запобігання і ліквідація вогнищ війни, збройних конфліктів; зниження міжнародної напруженості;

– відмова від курсу на досягнення військової переваги, послідовне зниження рівня військового протистояння, скорочення збройних сил до розмірів розумної достатності, цілей оборони;

– викорінення неоколоніалізму, державного тероризму, расизму;

– спільне рішення в інтересах народів назрілих загальнолюдських, глобальних проблем;

– перетворення узгоджених колективних принципів міжнародної безпеки в конкретні договірні зобов'язання держав і створення надійної системи

контролю за допомогою національних і міжнародних засобів за їх суворим виконанням.

Визначено, що основна проблема, з якою стикається геополітичний аналіз при вивченні будь-якої геополітичної ситуації, це побудова її динамічної моделі, яка б адекватно описувала притаманні їй головні властивості та ознаки. На основі аналізу геополітичних моделей світу дослідники прогнозують основні тенденції розвитку системи міждержавних відносин, виявляють головні конфронтаційні вузли в ній і формують уявлення як про глобальні геополітичні загрози, так і про конкретні загрози національним інтересам держав, породжуваних певними геополітичними процесами.

– Визначено, що збройний конфлікт на сході України унеможливило її інтеграцію до ЄС і НАТО в короткостроковій перспективі. Все ж після 2014 р. відбувся крах радянської (пострадянської) ідентичності більшості українців, яка об'єднувала Україну і РФ, а міф «про дружбу двох братніх народів» було остаточно спростовано російськими танками і градами. Підписання УА започаткувало якісно новий етап у зовнішній політиці України. Імплементация положень цієї угоди сприяє лібералізації суспільно-політичного життя України та модернізації українського суспільства. Першими важливими наслідками такої співпраці став безвіз із державами ЄС і ЗВТ.

– Активізація співпраці з НАТО та курс на отримання ПДЧ стали запорукою реформування та зміцнення сектору національної безпеки України. У деклараціях НАТО однозначно підтримує територіальну цілісність нашої держави та засуджує російське вторгнення. А ключовий учасник Альянсу – США постачають ЗСУ летальну зброю.

Отже, національна безпека України в умовах сучасних геополітичних змін перебуває в незадовільному стані. Цей стан обумовлений рядом деструктивних зовнішніх і внутрішніх впливів, а також новими викликами і загрозами. Російська агресія проти України робить нашу державу вкрай вразливою від зовнішнього чинника. Основними сферами, в яких відбуваються

негативні внутрішні процеси є: політична, економічна, соціальна та інформаційна.

Для забезпечення ефективного та продуктивного функціонування цієї системи в сучасній геополітичній ситуації необхідно:

- забезпечити повноцінне практичне функціонування системи вертикалі влади та чітко розмежування функцій і повноважень між відповідальними за стан національної безпеки України органами влади;

- провести необхідні реформи в політичній, економічній, соціальній та інформаційній сферах із досягненням конкретного дієвого результату;

- розширити формат учасників по досягненню консенсусу щодо конфліктної ситуації на сході та перейти від переговорів в різних форматах до конкретних практичних дій;

- розвивати та вдосконалювати багатостороннє стратегічне співробітництво із провідними регіональними і міжнародними безпековими структурами (НАТО, ЄС, ОБСЄ) з метою отримання необхідних зовнішніх безпекових гарантій, а також, внаслідок цього, укріплення системи національної безпеки;

- зменшити економічну залежність від зовнішніх позичальників за рахунок розвитку власних фінансових установ. Цього можливо досягти шляхом, стабілізації ситуації на внутрішньому ринку, проведення відповідних реформ фінансового сектору, а також здійснення ефективної практичної економічної державної політики у відповідності до норм чинного законодавства;

- вдосконалити соціальне та інформаційне законодавство з метою зменшення чисельності різного роду ризиків для суспільства. Результатом цього повинно бути соціально захищене суспільство, яке буде жити в умовах відкритого, об'єктивного, незаангажованого інформаційного суспільства.

За умов виконання вищенаведених кроків стане можливим не тільки покращення стану національної безпеки України, але і вирішення ряду

важливих проблеми, які заважають ефективному стратегічному розвитку нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Е. С. Разоружение и военное сотрудничество как векторы обеспечения национальной безопасности // *Управленческое консультирование*. 2017. № 3. С. 51–59.
2. Баймуратов М.О., Делінський О.А. Міжнародно–правові аспекти становлення і розвитку європейської безпеки на порозі ХХІ століття: Монографія (Рос. мовою). – Одеса: Юридична література, 2004. – 184 с.
3. Белей С. И. Концепция «безопасности личности» во внешней политике Канады после окончания «Холодной войны» // *Ars Administrandi (Искусство управления)*. 2014. № 2. С. 119–129.
4. Бодрук О.С. Система національної та міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку: 1991–2001 роки. Автореферат дисертації. – К., 2003. – 24 с.
5. Василенко С. Д. Україна: Геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі / С. Д. Василенко. Одеса : ОДМА, 2000. 206 с.
6. Василенко С. Д. Європейський вибір України / С. Д. Василенко ; Одес. нац. мор. академія. Одеса, 2003. 212 с.
7. Василенко М. Д. Україна: міжнародні зв'язки : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Одес. нац. юрид. академія. Одеса : Юрид. літ., 2004. 168 с.
8. Вонсович О. С. Україна в геополітичному просторі Європи: безпековий вимір: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 2013. 18 с

9. Ворович Б. О. Оцінка геополітичної обстановки та прийняття стратегічних рішень щодо запобігання воєнним конфліктам. Нац. ун-т оборони України, Центр воєнно-стратег. досліджень. Київ, 2011. 172 с.
10. Врублевський В. К. Український шлях. Начерки: геополітичне становище України та її національні інтереси. Київ, 1997. 426 с.
11. Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. Київ : Знання України, 2002. 180 с.
12. Геополітичне майбутнє України : Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 берез. 1998 р. [редкол. : Б. Гуменюк (голова) та ін.]; Дипломат. акад. України при МЗС України, Ін-т міжнар. відносин Нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Київ, 1998. 176 с.
13. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика : [пер. з англ.]. Київ : Дух і Літера, 2011. 462, [2] с.
14. Головченко В. Україна і тенденції розвитку міжнародної обстановки: глобальний контекст//Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. С.9 –15.
15. Глобальне управління – 2025: вирішальний момент / пер. з англ. Г. Лелів. Львів : Літопис, 2011. 120 с.
16. Грищенко Д. Ю. Теоретические проблемы безопасности государства / Д. Ю. Грищенко. - М.: МГОУ, 2005. - 35 с.
17. Гусаров Ю.А. Европейская политика в области безопасности и обороны // Актуальные проблемы Европы. Европа: смена вех? – 2002. – № 1. – С. 107–120.
18. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва. Нац. ін-т стратег. досліджень. Київ : НІСД, 2014. 326 с.
19. Дужич Л. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. Актуальні проблеми міжнародних відносин. К., 2010. Вип. 88. Ч. 1. С.114–115.

20. Дністрянський М. С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології / М. С. Дністрянський ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2003. 111 с.
21. Закон України «Про основи національної безпеки України» (2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>
22. Зленко А. М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін / А. М. Зленко. Харків : Фоліо, 2003. 558 с.
23. Информационные вызовы национальной и международной безопасности / И.Ю. Алексеева и др. Под общей ред. А.В. Федорова, В.Н. Цыгичко. – Мщсква: ПИР–Центр, 2001. – 328 с.
24. Кіш Є.Б. Питання безпеки на нових східних кордонах Європейського Союзу // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1.
25. Козярьська А. О. Поняття безпеки в теорії і практиці міжнародного права. Актуальні питання реформування правової системи України. Луцьк, 2007. Т. 1. С. 202–207.
26. Коломієць О. Європейська політика безпеки і оборони як геополітична модель національної безпеки // Науковий вісник : Одеський національний економічний університет. Том II. Політологія. Одеса : ОНЕУ, 2012. Вип. 8(160). С. 103-110.
27. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
28. Клименко Ю. А. Військово-політичне союзницьке співробітництво як чинник геополітичної стабілізації в Європі : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.04. НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 2011. 20 с.
29. Кулагин В. М. Международная безопасность : учеб. пособие для вузов / В. М. Кулагин. — М. : Аспект Пресс, 2006. — 318 с

30. Ліпкан В. А. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях : словник / В. А. Ліпкан, О. С. Ліпкан. – Вид. 2-ге, доповн. і переробл. – Київ : Текст, 2008. – 400 с.
31. Лисаускайте В.В. Международное право чрезвычайных ситуаций как новая отрасль международного права // Вестник Томского государственного университета. 2012. № 362. С. 133–137.
32. Малиновська О. Нові виклики національній та регіональній безпеці: тероризм, організована злочинність, нелегальна міграція // Нова безпека.–2003. – № 2. – С. 53–62.
33. Малик Я. Й. Національна безпека: навч. посіб. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Львів. регіон. ін-т держ. управління. Львів, 2010. 280 с.
34. Міжнародне право: Основні галузі: підруч. К. : Либідь, 2004. 816 с.
35. Международное право: учебник для вузов / отв. ред. Г. М. Мелков. М. : РИОР, 2009
36. Международное публичное право: учебник / отв. ред. К. А. Бекашев. 4-е изд., перераб. и доп. М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005.
37. Мировой порядок после терактов в США: проблемы, перспективы. – Москва: Комитет внешнеполит. планирования, 2002. – 31 с.
38. Миронова Е.А. О новых тенденциях развития системы международного права // ОгаревOnline. 2016. № 13–78 [Электронный ресурс]. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/o-novyh-tendentsiyah-razvitiya-sistemy-mezhdunarodnogo-prava> (дата обращения: 20.08.2017).
39. Общая теория национальной безопасности: Учебник / Под общ. ред. А. А. Прохожева. – Москва: Изд-во РАГС, 2002. – 320 с.
40. Орлова Т. В. Пострадянські країни: основні тенденції розвитку. Київ : Знання, 2010. 64 с. (Бібліотечка товариства Знання. Сер. Міжнар.; № 1).
41. Парахонський Б.О. Міжнародне безпекове середовище: виклики та загрози національній безпеці України [Текст]: аналіт. доп. Нац. ін-т стратег, дослідж. К.: НІСД, 2013. 53 с.

42. Північноатлантичний договір від 4 квіт. 1949 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/950_008.
43. Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1.
44. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. / за ред. Б. Кухти. – Львів: Кальварія, 2003. – 500 с.
45. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
46. Проблеми та перспективи української реформації / Г. В. Щокін, В. І. Куценко, М. Ф. Головатий [та ін.] ; МАУП. Київ, 2001. 248 с.
47. Ржевська В. С. Право держави на самооборону і міжнародна безпека. К. : Вид. дім “Промені”, 2005. 251 с.
48. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика : навч. посіб. / [М. П. Требін, Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2016. 540 с.
49. Токаревський Г.В. Міжнародний тероризм: сучасний стан та перспективи протидії // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1.
50. Торкунов А., Мальгин А. Современные международные отношения: учебное пособие. М.: Аспект Пресс, 2012. 688 с.
51. Уткин, А.И. Стратегия глобальной экспансии: внешнеполитические доктрины США. [Текст] – М.: Стрела, 2006, с.488
52. Форматы совещаний по вопросам, относящимся к компетенции Совета Безопасности (рус.) // Совет Безопасности: Справочник о методах работы. United Nations, Department of Public Information, 2011. с.19.
53. Хмылёв В. Л. Современные международные отношения: учебное пособие. 2010. URL: <http://window.edu.ru/resource/136/71136/files.pdf> (дата обращения: 11.08.2021).
54. Цыганков А. П., Цыганков П. А. Глобальный мир и будущее российской теории международных отношений // Космополис. 2004. № 3.

55. Цыганков П. А. Международные отношения и мировая политика - Консолидация учебно - научной дисциплины? // Международные процессы. - 2013. Т. 11, № 3-4 (34-35). — с. 7–20
56. Цыганков П. А. Системный подход в теории международных отношений // Вестник Московского университета. Серия 12: Политические науки (ранее: Теория научного коммунизма; Социально-политические исследования). 2013. № 5. с. 3–24.
57. Цыганков П. А. Теория международных отношений: внешние вызовы и российское понимание своего пути // Вестник Поволжского института управления. 2016. № 6 (57). с. 79–85.
58. Черноудова М. С. Понятие конфликта в международном праве // Московский журнал международного права №2, 2005. с. 79 - 91
59. Шутов, А.Ю. Политический процесс. [Текст] – М.: СКАТ, 2011, с. 532
60. Щербак И.Н. О деятельности совета безопасности ООН на современном этапе // Вестник МГИМО Университета. 2013. № 6 (33). с. 9-14.
61. Ayres, R. The Ocean Cannot Absorb Much More CO2 // Knowledge, INSEAD Blog. 19 October 2016. [Электр.ресурс] – Джерело доступу: <https://knowledge.insead.edu/blog/insead-blog/the-ocean-cannot-absorb-much-more-co2-4990>
62. Aron R. Paix et guerre entre les nations. Paris: Calmann-Levy, 1984. - 880 p.
63. Baldwin, T. The inside story on Bush, Blair and that special relationship. «Коммерсантъ», 2007. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.kommersant.ru/doc/762627>
64. Baccini A. Tropical Forests Are a Net Carbon Source Based on Aboveground Measurements of Gain and Loss/ Baccini, A., W. Walker, L. Carvalho, M. Farina, D. Sulla-Menashe, and R. A. Houghton. // Science, 358 (6360), 2017. pp. 230–234.

65. Crowe William J., Jr. Transatlantic Relations and the Future of European Security.-Speech to the Royal Institute of International Affairs. October 25, 2001. Royal Institute of International Affairs London. 2001
66. Drozdiak W. How Not to Win Friends and Influence Europe. Washington Post National Weekly Edition. July 7. 1997. № 18
67. Dunn M.C. Great Games and Small: Afghanistan, Tajikistan and the New Geopolitics of Southwest Asia // Middle East Policy. Volume 5. Issue 2.1997 Euro-philia. // The Economist, July 19,1997,50.
68. Emerging Markets Scorecard: Putting Risks in Perspective [Електр.ресурс] – Джерело доступу: <https://www.iif.com/publication/capital-flows-emerging-markets-report/emerging-markets-scorecard-putting-risks>
69. Galtung J. A. Structural Theory of Agression // Journal of Peace Research, № 2, 1964. p.23
70. Kissinger H. Diplomacy. // New York: Simon and Schuster, 1994.
71. Kissinger H. White House Years. // Boston: Atlantic-Little, Brown. 1979
72. Major J. Speech about European security to WEU Parliamentary Assembly, London
73. Rau J. Armenian-Azerbaijani conflict settlement seen through the European spotlight //Azerbaijan Focus, Journal of International Affairs. 2010. №2.
74. Rifkind M. Principles and Practices of British Foreign Policy. Speech at Chatham House, London, September 21,1995.
75. Ritchie H. CO₂ and other Greenhouse Gas Emissions / Ritchie H., Roser M, 2018. [Електр.ресурс] – Джерело доступу: <https://ourworldindata.org/co2-and-other-greenhouse-gas-emissions>
76. Lloyd A. Canada and human security: the need for leadership // International Journal. 1997. Vol. 52. N 2. P. 183–196.
77. Lloyd A. Human Security: An Opening for UN Reform // The United Nations and Global Security. P. 245–260.
78. Melissa J., DeJong B. A. Human Security and Canadian Foreign Policy: The New Face of Canadian Internationalism. University of Western Ontario, 2006

[Электронный ресурс]. URL:
file:///C:/Users/User/Downloads/etd6731_MDeJong.pdf (дата обращения:
20.08.2021).

79. Stone J. Legal Control of International Conflicts. A Treatise on the Dynamics of Disputes- and War-Law. London: Stevens, 1954. - 860 p.

80. The Mavrommatis Palestine Concessions, 1924, URL:
http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1924.08.30_mavrommatis.htm (дата обращения: 12.08.2021).

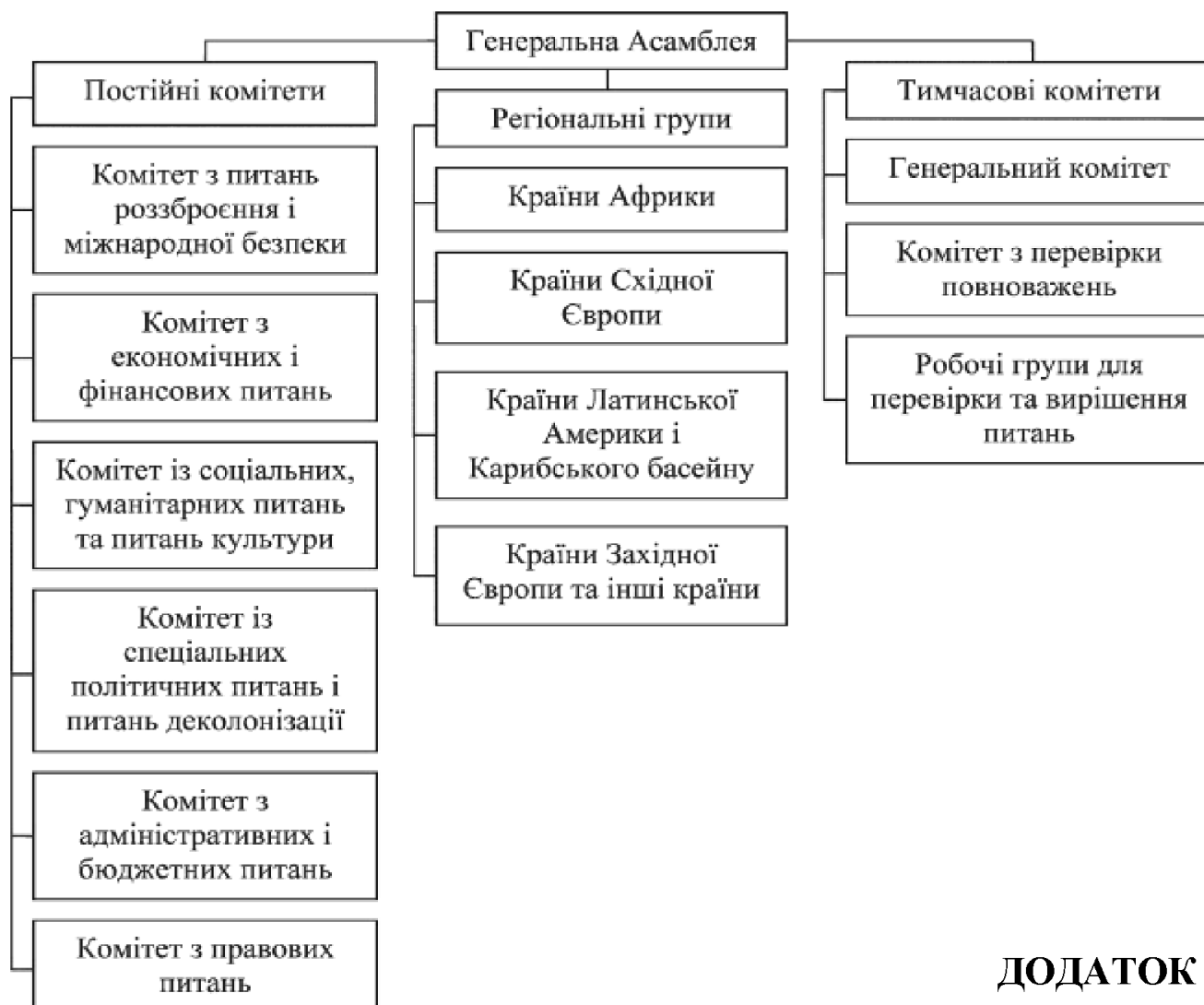
ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Структура головних органів ООН

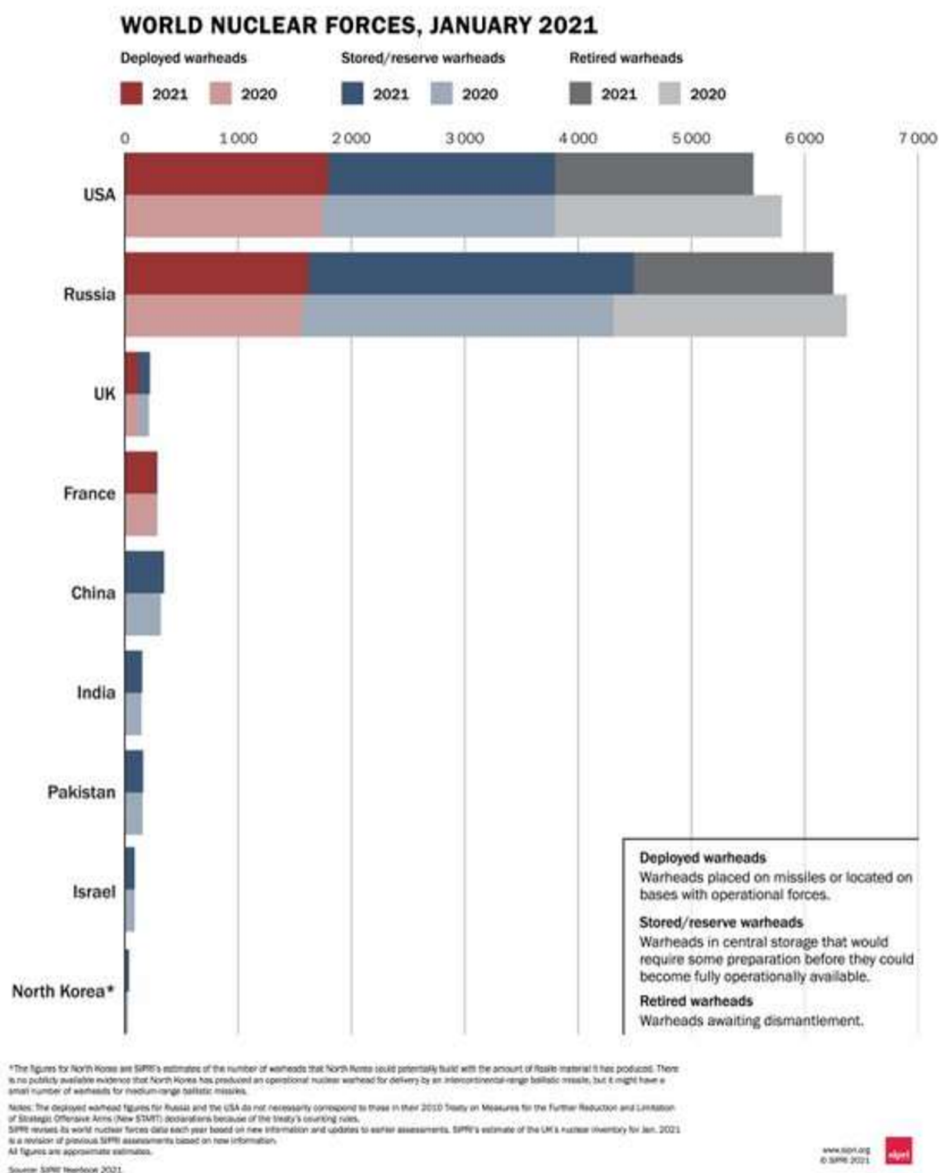

Інституційна структура генеральної асамблеї ООН

ДОДАТОК Б

Кількість ядерної зброї на 2021 рік

На початок 2021 року 9 ядерних держав володіли, за оцінками, 13080 одиниць ядерної зброї:

США- 5505

Росія - 6255

Великобританія - 225

Франція - 290

Китай - 350

Індія - 156

Пакистан - 165

Ізраїль - 90

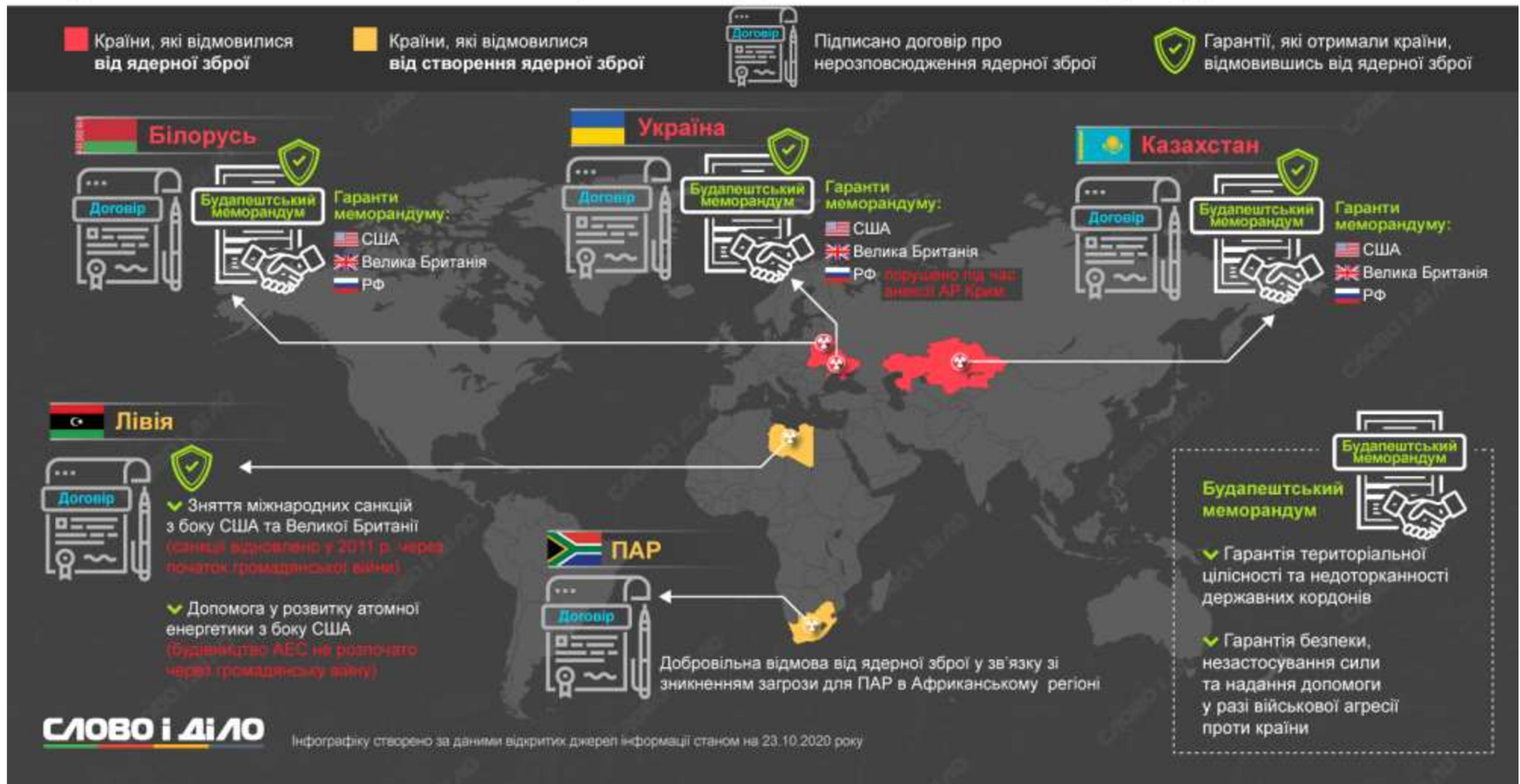

Північ Корея - 40–50

ДОДАТОК В

ЩО ОТРИМАЛИ КРАЇНИ, ЯКІ ВІДМОВИЛИСЬ ВІД ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ

ДОДАТОК Г

Будапештський меморандум: виконання зобов'язань

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ			
Відмова від усіх ядерних озброєнь			✓
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ РФ, ВЕЛИКОБРИТАНІЇ, США			
			
Повага до незалежності, суверенітету та існуючих кордонів України	✗	✓	✓
Незастосування сили та зброї проти територіальної цілісності або політичної незалежності України	✗	✓	✓
Утримання від ексклюзивного тиску, спрямованого на підкорення для України своїм інтересам	✗	✓	✓
Вимога до Радбезу ООН допомогти Україні, якщо вона стане жертвою агресії чи їй погрожуватимуть ядерною зброєю	✗	✗	✗

ТЕРОРИЗМ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

«АБУ САЙЯФ»

- Створення ісламської держави на півдні Філіппін
- Ісламський фундаменталізм
- 1 Філіппіни
- ~1 тис. осіб
- Філіппіни

«БОКО ХАРАМ»

- Запровадження шариату на території Нігерії
- Ісламський фундаменталізм
- 9 Нігерія
- Від 4 до 6 тис. осіб
- Нігерія

«АЛЬ-КАІДА»

- Створення світової ісламської держави «Ісламського халіфату»
- Панісламізм
- 2 Афганістан та 98 країн
- ~1 тис. осіб
- США, країни «західного світу», ісламські країни, які є союзниками «західного світу»

НАЙБІЛЬШІ ТЕРОРИСТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СВІТІ

«ІСЛАМСЬКА ДЕРЖАВА»

- Створення ісламської держави в Іраку
- Ісламізм, вакхабізм
- 6 Сирія 7 Ірак
- 8 Йорданія 5 Ліван
- Від 6 до 15 тис. осіб
- Ірак Сирія

«ПАЛЕСТИНСЬКИЙ ІСЛАМСЬКИЙ ДЖИХАД»

- Створення незалежної Палестинської ісламської держави
- Ісламізм, антисіонізм, націоналізм
- 3 Сектор Газа
- Від 5 до 8 тис. осіб
- Ізраїль

«ХЕЗБОЛЛА»

- Боротьба з військовою присутністю Ізраїлю в Південному Лівані
- Ісламізм (шиїзм), націоналізм
- 5 Ліван 6 Сирія
- Від 10 до 20 тис. осіб
- Ізраїль

«ТАЛІБАН»

- Прихід до влади в Афганістані
- Панісламізм
- 2 Афганістан
- ~27 тис. осіб
- Афганістан, країни НАТО

ХАМАС

- Визволення Палестини від «сіоністів»
- Ісламізм (сунізм), антисіонізм, націоналізм
- 3 Сектор Газа
- 4 Західний берег р. Йордан
- ~20 тис. осіб
- Ізраїль

Ціль   Ідеологія   Країна розташування / територія   Приблизна чисельність (з 2000 р.)   Головні противники

АНТИТЕРОРИСТИЧНІ ЗАХОДИ У СВІТІ

- Обмін інформацією між країнами з питань боротьби з тероризмом
- Профілактика тероризму
- Надання додаткових повноважень правоохоронним органам та спецслужбам
- Використання нових технологій у боротьбі з тероризмом
- Боротьба з фінансуванням тероризму
- Контроль за міграцією

АНТИТЕРОРИСТИЧНІ ЗАХОДИ В УКРАЇНІ

- Посилення антитерористичного та контррозвідувального режиму для СБУ, Нацполіції та Держприкордонслужби
- Проведення правоохоронними органами та спецслужбами навчань та ін. заходів з протидії терористичним та диверсійним загрозам

ТЕРОРИСТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

ВРУ постановою від 27.01.2015 «Про звернення ВРУ до ООН, Європейського парламенту, Парламентських асамблей РЕ, НАТО, ОБСЄ, ГУАМ, парламентів держав світу про визнання РФ державою-агресором» визнала «ДНР» та «ЛНР» терористичними організаціями

Юридично «ДНР» та «ЛНР» в Україні терористичними організаціями не визнані

ТЕРОРИЗМ В УКРАЇНІ

З 2014 року в Україні скоєно майже 900 терактів, більше половини з них були скоєні в Донецькій та Луганській обл.

За даними СБУ

Інфографіку створено за даними відкритих джерел інформації станом на 08.11.2017 р.

СЛОВО І ДІЛО